

ass. Nedžad Korajlić

PROBLEMI SOCIJALNE RELACIJE GRAĐANIN - POLICIJA

UVOD

Početni korak u većini istraživanja je uočavanje problema. Naš problem istraživanja, relacija građanin - policija, proizašao je pod pritiskom svakodnevne prakse. Sa stanovišta građanstva policajci su lica koja su zadužena za očuvanje bezbjednosti, ali su i istovremeno nosioci represije (simboli represije su oružje i uniforma).

Polazeći od činjenice da je postratno doba po mnogo čemu specifično i da je socijalni realitet u mnogo čemu opterećen iskustvima stečenim u toku rata, smatramo važnim odrediti poziciju policije u tom realitetu. Policija i rad policije u postratnom periodu je određen sa nekoliko principa, a to su:

1. Policija mora biti u službi građanstva;
2. Policija ne razriješava uvijek kriminalni čin;
3. Najbolji način saznanja za zločin je građanin;
4. Policija i građani obostrano žele sigurnu socijalnu okolinu (T.Spahić - U Partnerstvu sa zajednicom, Zenica 1997.god, strana 6)

Teorijska racionala problema sastoji se u pitanju kako da se dvije sfere, policija i građanin, udruže na rješavanju zajedničkog problema - veći stepen sigurnosti i smanjenje stope kriminaliteta. Kriminalitet je važan pokazatelj stanja u društvu i preko nje ga se mjeri moralna integritet jednog socijalnog prostora. U tom smislu klasična hipoteza, da je kriminalitet indikator socijalne dezorganizacije uspješno je dokazivana osobito u američkoj kriminologiji. Dio socijalne dezorganizacije čini i relativno visok stepen udaljenosti policije i građanina. Ova udaljenost varira u zavisnosti od okolinskih

pritisaka, kao što je npr. rat, ali sa sigurnošću možemo da tvrdimo da je suštinska udaljenost građanina i policije proizašla iz niza nasljeđenih negativnih stavova građana o policiji. Policija ima represivnu ulogu i stoga u društvenom iskustvu pripisano joj je niz predrasuda i stigmi (etikete), zbog čega je često u situaciji da rješava kriminalitet bez učešća građanstva. U policijskim krugovima razvijenih demokratskih zemalja već odavno vlada mišljenje da se kriminalitet ne može smanjiti ili spriječiti bez učešća građanina i uvedena je praksa da je građanin uključen u rješavanje kriminaliteta. Samim tim građanin je aktualizovan kao subjekt i stavljen je u centar sigurnosti koju mu osigurava policija.

Iako spoznaje stečene na osnovu iskustava u drugim sredinama-zemljama u određenoj mjeri pojašnjavaju odnos građanina i policajca, željeli smo da na osnovu vlastitog istraživanja dođemo do objektivnih pokazatelja koji bi stvorili pretpostavke i mogućnost realnog planiranja rada policije i rada sa policijom.

Prva etapa u prikupljanju početnih pokazatelja obavljena je početkom jula 1997. godine, a tretirala je određene faktore vezane za saznanje o krivičnom djelu i izvršiocu krivičnog djela, evidentiranih za prvih 6 mjeseci 1997.godine. Isitivanje je vršeno na osnovu realnih pokazatelja dobijenih od policijskih uprava sa područja ZE-DO Kantona.

Analizom pokazatelja prezentiranih u tabeli uočljivo je da se ovlaštena službena lica (policajac i kriminalistički inspektor), čiji je to posao i oštećeni građanin koji ima interesa, pojavljuju u najvećem procentu kao subjekti koji pružaju najviše informacija i podataka o krivičnom djelu i izvršiocu krivičnog djela.

Posmatrano u tom kontekstu zabrinula nas je činjenica da je svega 6,6% izvršioca krivičnih djela otkriveno na licu mjesta prilikom kontrole saobraćaja, a naročito podatak da je broj neoštećenih građana - davaoca informacija - zanemarljiv.

S obzirom na interes policije da građanin i zajednica nađu svoje mjesto u rješava-

nju bezbjedonosnih problema i povećanja stepena sigurnosti, što bi kao posljedicu trebalo imati veće međusobno povjerenje, odlučili smo da između ostalog prvo istražimo suštinu tih odnosa u ovom trenutku, jer je očigledno da prezentirani pokazatelji problem aktualiziraju i implicira hitno rješavanje problema.

Naš problem je uočen preko analize načina otkrivanja krivičnog djela. Utvrđeno je da u otkrivanju KD-a (krivičnih djela) na području ZE-DO Kantona prema dojavama građana iznosi manje od 5%, čak i u manjim sredinama gdje je očekivati veći stepen poznavanja i povezanosti građana i policije. Interes policije je da građanstvo više učestvuje u otkrivanju KD-a - (dojavi), kako bi se ne samo smanjio obim kriminaliteta nego uštedjela i znatna materijalna sredstva, ljudi, vrijeme, skratio bi se period od momenta činjenja KD-a do otkrivanja, povećao bi se stepen međusobnog povjerenja policije i građanina i tome slično. Svi ovi momenti problem čine aktuelnim i važnim ne samo sa stanovišta policije, nego i istovremeno građanstva. Stoga se nadamo da će ovo preliminarno istraživanje pojasniti koliko-toliko izvjesne činjenice ispitivane relacije koje se mogu dalje aplicirati u praksi policije u budućnosti.

**AKTIVNOSTI POLICIJE U
OBLASTI BEZBJEDNOSTI
SAOBRAĆAJA
ZA PERIOD
JANUAR - JUNI 1997.GODINE**

Red. br.	NAZIV	UKUPNO
1.	Broj kontrolisanih vozila	76648
2.	Broj kontrolisanih lica u vozilima	95963
3.	Broj pretresenih vozila	6735
4.	Broj pretresenih lica u vozilima	3146

Iz tabele aktivnosti policije u oblasti bezbjednosti saobraćaja u prvih šest mjeseci 1997. godine vidljivo je da se broj kontroli-

sanih vozila i lica u vozilima, te broj pretresenih vozila i lica u vozilima penje na nekoliko desetina hiljada ali sa vrlo oskudnim rezultatima tim prije što se savremene forme kriminaliteta (osobito krađa) upravo vrše uz pomoć automobila i da se isti koristi za izvršenje krivičnog djela. Rezultat uporednih aktivnosti policije je svega 15 lica ili 1,57% koja su uhvaćena i pronadena kontrolom saobraćaja tako da je ovaj način saznanja za KD krajnje neproduktivan sudeći prema pokazateljima ili su izneseni podaci aktivnosti saobraćajne policije normalni.

**METODOLOGIJA
ISTRAŽIVANJA**

Istraživanje koje smo poduzeli je realizovano u toku septembra mjeseca 1997.godine na području Zeničko-dobojskog kantona. U istraživačkom zahvatu nastojalo se obuhvatiti populacija koja bi bila dovoljno reprezentativna za ukupnu populaciju, kako bi se dobijeni nalazi mogli generalizirati.

Cilj nam je bio da utvrdimo koji su stavovi građanstva najstabilniji o policiji, gdje su šanse policije da poduzme reforme i koje tehnike bi mogle primjeniti u približavanju građanstvu.

Prethodno moramo napomenuti da se stav definiše kao trajna organizacije opazajnih, emotivnih i adaptibilnih (prilagođavajućih) procesa vezanih za neku činjenicu čovjekovog (ispitanikovog svijeta). U ispitivanoj relaciji policajac varira kao jedna činjenica za građanina. Stav sadrži ekstremnost (pozitivan - negativan), sadržaj (o čemu se ispitanik izjašnjava), diferenciranost (ispitanik razlikuje činjenicu od činjenice), izolaciju (ispitanik prepoznaje činjenicu kao jedinstvenu) i snagu (čvrstina stava o nekoj pojavi ili činjenici). Funkcija stava se održava u dosljednosti ispitanikovog tretiranja različitih psiholoških i društvenih situacija, što znači da je stav ključ za definiciju aktuelne situacije.

Predmet istraživanja je odnos koji vlada između policajaca i građanina. U centar našeg interesa je stavljen građanin i stoga pre-

dstavlja zavisnu varijablu. Predmet istraživanja ni izdaleka ne iscrpljuje pojavu, jer su odnosi između policajca i građanina veoma kompleksni i raznovrsni, tj. policajac i građanin imaju niz raznovrsnih uloga u socijalnom odnosu. Preciznije nas zanima relacija policajca u samo nekoliko varijanti:

- Da li se poznaju;
- Stav građanina o obavezama policajca prema njemu;
- Stav građanina o ponašanju policajca na terenu;
- Stav građanina o vizualnom susretu sa policajcem;
- Stav građanina o policajcu na njegovim vratima;
- Stav građanina o upitu o događaju za koji se interesuje;
- Stav građanina o policajcu u nevolji;
- Stav građanina o vršenju krivičnog djela bez trenutnog prisustva policajca;

Kao što vidimo u ponuđenom setu stavova transformiranih u anketu, postoji nekoliko specifičnih situacija i odnosa građanin - policija, vidljivo je da se policajac javlja kao korisnik i primatelj informacija, a građanin kao isporučitelj, ili pak kao vlasnik informacije.

Ako prihvatimo činjenicu da su policija i građanin socijalno udaljeni, onda nam se čini opravdana hipoteza da što je manje učešće građanstva u otkrivanju KD-a, tim je veća stopa kriminaliteta, odnosno veća je vjerovatnoća da će se kriminalni akt desiti ukoliko je udaljenost policije i građanstva vidljiva kao olakšavajući faktor za kriminalca.

Metoda istraživanja koju smo primjenili, i koja treba da nam odgovori na pitanje kako se istražuje uočeni problem, prema načinu obrade istraživanog problema, možemo reći da se radi o ex-post-facto metodi, jer pojava perzistira u društvu i nije eksperimentalno izvedena. Kao tehnika istraživanja najprimjenija se pokazala anketa u kojoj je ponuđen set tvrdnji o kojima su se ispitanici izjasnili (U prilogu Anketa, str. 19)

Iz ponuđenog seta tvrdnji možemo odrediti i operacionalnu definiciju istraživanja koja glasi:

Relacija policije i građanina prvenstveno je određena stepenom međusobnog poznavanja, zadacima policajca u odnosu na građanina, kao i specifičnim reagovanjima građanina u odnosu prema radnji policajca (upit policajca na događaj, policajac u nevolji i vršenje KD-a u odsustvu policajca, ali u prisustvu građanina). Anketa u ovom obliku mjeri sve stepene ovih relacija.

Uzorak je planiran u rasponu od 1000-1200 ispitanika, međutim zahvaljujući anketarskoj grešci (nisu uvedene varijable kao što je dob, pol i tome slično), uzorak je reduciran za 200 ispitanika, tako da u konačnoj obradi imamo uzorak u veličini od 800-1200 ispitanika. Ipak je utvrđeno da uzorak ima dovoljne metrijske osobine, što nam dozvoljava generalizaciju dobijenih nalaza. One su vidljive iz osobina uzorka:

1. Od ukupnog broja ispitanika po kriteriju naselja (selo-grad) podjednako je raspodijeljen, osim relacije tipa naselja i prvog iskaza u anketi, gdje je relacija 38% uzorka iz grada i 62% sa sela, dok je ostali uzorak podjednako raspodijeljen na oba tipa naselja.
2. U biranju uzorka prema dobnoj strukturi nastojali smo da obuhvatimo sve dobne strukture. Interval za dobnu skupinu je 10 godina. Trebamo napomenuti da grafikon empirijske populacije na području MUP-a ZE-DO Kantona tendira ka "U" distribuciji, što znači da većina aktuelne populacije na području Kantona se odnosi na stare i djecu, jer populacija u rasponu od 18-40 godina je devastira, što usljed rata, tako i usljed ekonomskih migracija. Grafički prikaz prosječne dobne strukture u našem uzorku je izražena numerički u poligonu frekvencija. Kao što vidimo distribucija ima pozitivnu asimetričnost, modalni (najčešći) dobni razred je od 18-30 godina, a značajno je prisutna i dob od 30-40 godina. Izbor uzorka prema dobnoj strukturi je stoga

- potpuno zadovoljavajući, jer su upravo ove dobne strukture i najaktivniji dijelovi ukupne populacije (radna dob, bračni status, ekonomska aktivnost i tome slično).
3. Prema kriteriju zaposlenost - nezaposlenost takođe su se nastojale obuhvatiti sve strukture iako nije zadovoljeno podjednako prisustvo svih kategorija. Izbor je proširen i ekonomski ovisnim kategorijama kao što su penzioneri, studenti i učenici, tj. nisu ekonomski aktivni. Iz distribucije je vidljivo da u uzorku dominiraju zaposleni, zbog čega ima pozitivno asimetričan oblik. Empirijska (stvarna) distribucija na području Kantona tendira ka dominaciji nezaposlenih lica koji su ipak značajno zastupljeni u uzorku. Treba napomenuti da je i vrijednost ispitanika u ovom istraživanju različita sa vjerovatnoćom da će zaposleni i nezaposleni dati različiti iskaz o ponuđenim tvrdnjama. Također možemo reći da je ovaj kriterij (zaposlen - nezaposlen) relativno zadovoljavajuće zastupljen u uzorku.
  4. U strukturi uzorka prema kriteriju školske spreme, odnosno kvalifikacije dobili smo očekivanu distribuciju koju karakteriše dominacija kvalifikovanih radnika iz SSS. Uzorak sadrži u sebi i druge kategorije ispitanika koje realno odgovaraju stvarnom rasporedu populacije na Kantonu. Realno je očekivati da u skupu najmanje participiraju osobe sa VSS, VŠS, VKV radnici i NK, a najčešće KV radnici i SSS.
  5. Polna struktura uzorka je prosječno zastupljena sa 60% muških ispitanika i 40% pripadnika ženskog pola, što je zadovoljavajuće za potrebe ispitivanja, tim prije što pripadnici ženskog pola nerado dolaze u anketarsku situaciju, osobito po manjim mjestima i selima.
  6. Zaključak. Kao što vidimo, ukupno posmatrajući po svim varijablama, možemo reći da je uzorak dovoljno reprezentativan i da se dobijeni rezultati mogu generalizirati za cijelo područje pod kontrolom MUP-a ZE-DO Kantona.

ZAKLJUČAK

Prema tipu naselja selo pokazuje veću spremnost na saradnju za oko 5% u odnosu na grad, a osobito u vezi sa tvrdnjama 3,4,5 i 7. Dominantni odnosi po svim tvrdnjama kažu da većina ispitanika ne poznaje policajca (69%), smatra da policajac treba da ih štiti (93%), pomaže i pravi red (68%), zatim policajac u pravilu uliva osjećaj sigurnosti (71,6%), većina ispitanika smatra neugodnom situacijom dolazak policajca na vrata (50%), saopštiti ćemo sve što zna o događaju za koji se interesuje (81,4%), pomogli bi policajcu u nevolji (48,9%), pozvali bi dežurnu službu (44,8%) i pozvali bi policiju prilikom vršenja krivičnog djela (npr. provala u tuđi stan u 85% slučajeva).

Isti odnosi su zapaženi u dominantnom obliku i u vezi dobi, statusa zaposlenosti nezaposlenosti, školske spreme i kvalifikacije, kao i u vezi pola.

U vezi dobi najpovoljnije su relacije sa ispitanicima starosne dobi od 30-50 godina, kao i preko 50 godine, a najnepovoljnije sa ispitanicima dobi do 18 godina.

Najveću spremnost za saradnju sa policijom pokazuju penzioneri, a najmanje studenti i učenici.

Prema relaciji sa policijom najpovoljnije se izražavaju NK radnici, a najnepovoljnije VŠS i VSS.

Prema polnoj strukturi žene se izjašnjavaju povoljnije o policiji i spremnije su na saradnju.

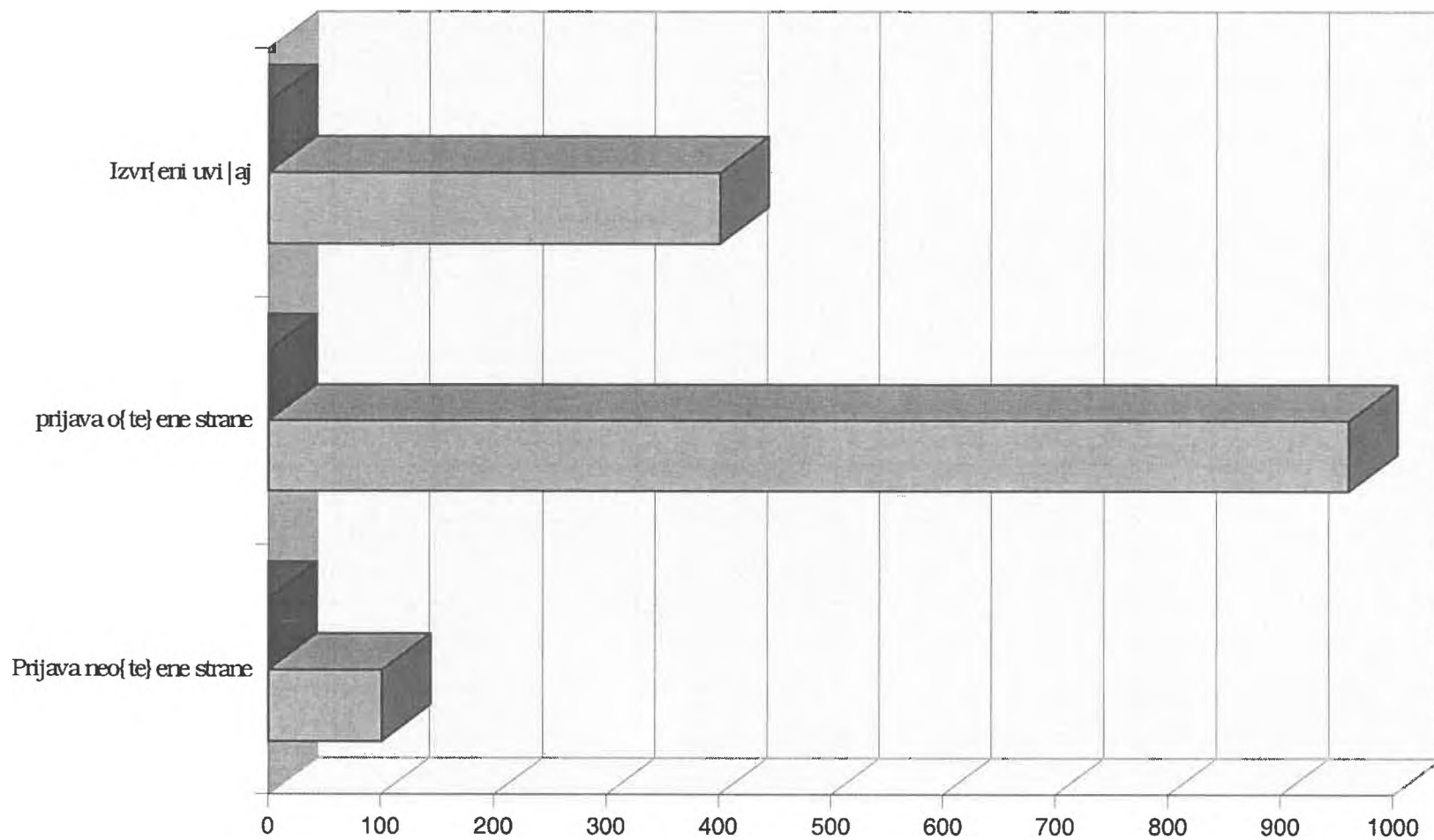
Iz ovog proizilazi da policija ima određenu mjeru povjerenja građana i u daljim zahvatima trebalo bi produbiti ove odnose.

Rezultati ispitivanja pokazuju da bi policija u perspektivi trebala pokrenuti inicijativu u pravcu povećanja stepena poznavanja policajca na terenu od strane građana, otkloniti utisak da policija samo čeka grešku kako bi mogla kažnjavati, smanjiti stepen zadiranja građana od policajca kao i strah od njega i steći veće povjerenje kod istih.

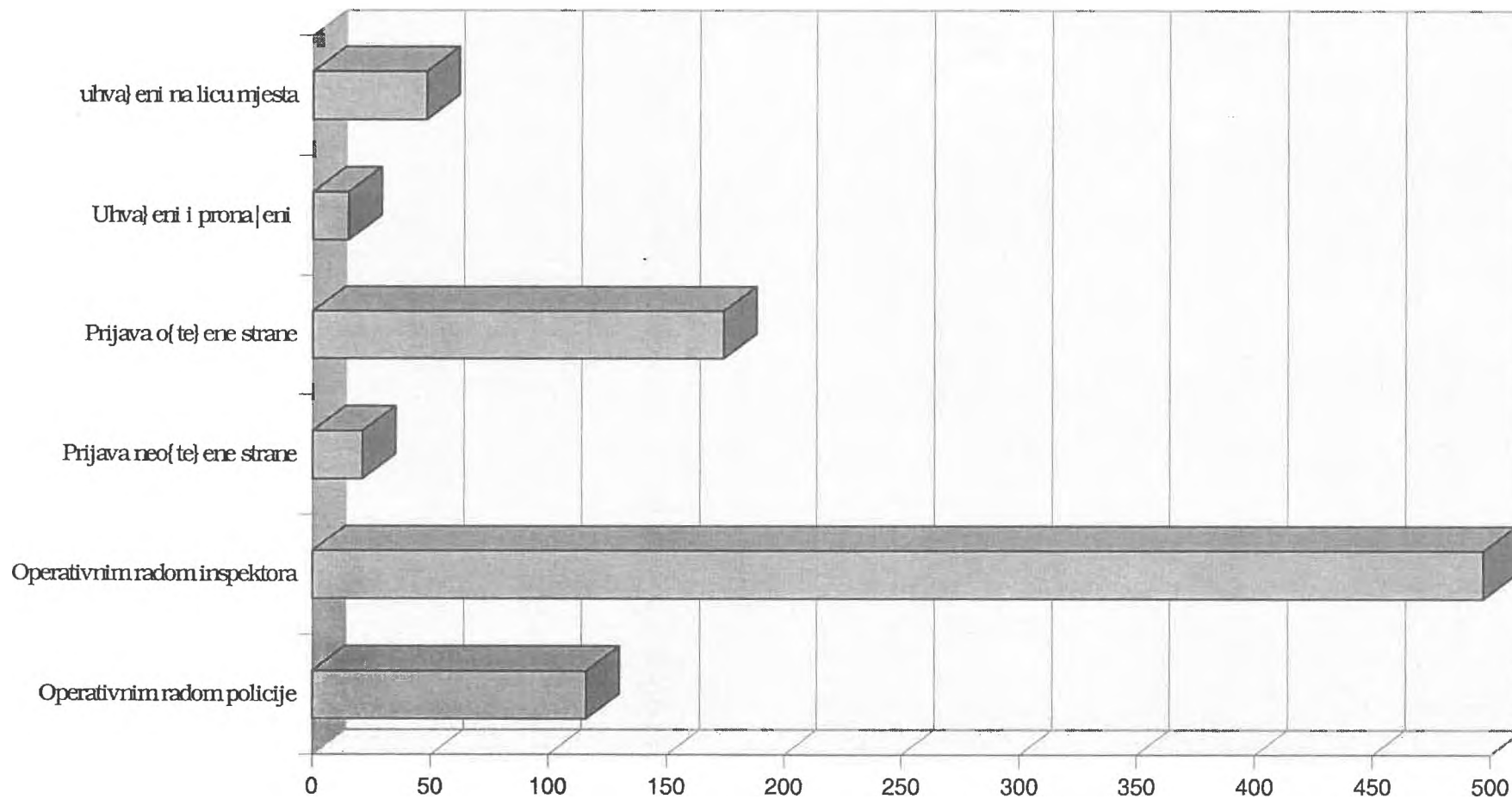
Struktura na~ina saznanja za KD prema PU na podru~ju MUP-a ZE-DO kantona

PU	Zeni- ca	Viso- ko	Ka- kanj	Breza	Vare{	Za- vid	Olovo	@ep~e	Ma- glaj	Te- {anj	Doboj	Te- sli}	Ukupno	%
Ukupan broj prijavljenih KD	791	108	75	52	66	82	24	26	37	171	12	19	1463	
Na~in saznanja KD														
Izvr{enim uvi- ajem	136	53	12	22	30	27	6	7	10	79	-	19	401	27,4 0
Prijavom o{te- }ene strane	624	52	52	26	25	40	11	10	24	92	5		961	65,6 7
Prijevom ne- o{te}ene strane	31	3	11	4	11	15	7	9	3	-	7	-	101	6,90
Na~in saznanja o izvr{iocima i predmetima														
Uhva}en na licu mjestu	24	1	2	1	5	-	6	+	2	3	4	-	48	5,05
Uhva}en, prona- en, kontrolom , saobra}aja	3	-	-	4	3	9	-	-	-	5	-	-	15	1,57
Prijavom o{te- }ene strane	174	2	3	3	5	9	2	-	4	51	-	-	253	26,6 3
Prijavom ne- o{te}ene strane	-	6	-	3	1	8	-	-	3	-	-	-	21	2,28
Operativnim ra- dom inspektora	218	52	36	24	32	20	10	12	5	75	4	13	497	52,3
Operativnim ra- dom policije	28	3	9	8	4	14	-	5	3	37	1	4	116	12,2 1

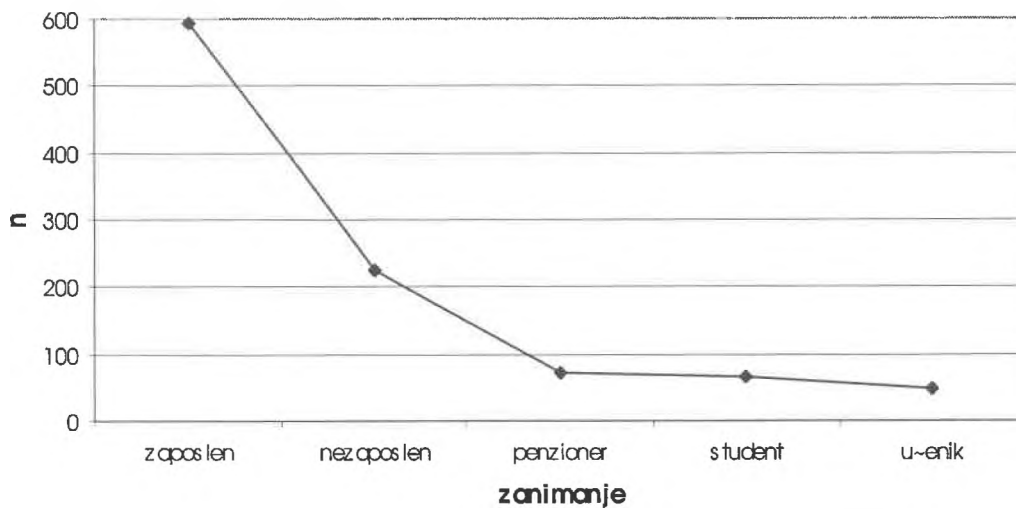
Način saznanja za KD u prvom tromjesečju na području ZE-DO Kantona

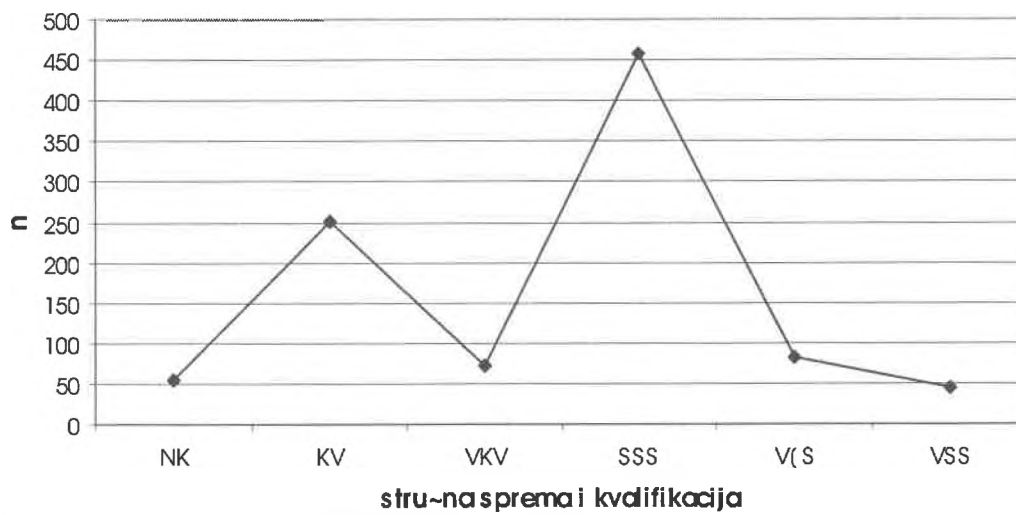
Način saznanja o izvršenim predmetima KD u prvih 6 mjeseci na području ZE-DO Kantona

Grafikon br. 2
Poligon frekv. uzorka po kriteriju zaposlen-nezaposlen

Grafikon br. 3
Poligon frekv. uzorka prema skolskoj spremi i kvalifik.

Prof.dr. Alija A.Ramljak

TRANSCENDENTNO U AKTU UBISTVA

Uvod

U veoma složenoj i kontraverznoj prirodi ljudskog bića prisutni su fenomeni koje je nemoguće spoznati niti razumjeti, posmatrajući ih isključivo kroz prizmu normalnih psihosocijalnih obilježja. Izmiću svakom sudu prosuđivanja, pa čak i psiho(socio)patološkog posmatranja i analiziranja- mistificiraju se kao apsurd. U toku narednih elaboracija i artikulacija, u kriminološkom diskursu biće prezentirane vrlo komplikovane kategorije iz domene krvnih delikata, posebno u aktu ubistva. Mora se naglasiti da ih je, zaista, teško podvrgnuti strogoj analizi dinamske psihologije, a o drugim disciplinama da se i ne spominje. Poprimaju sva obilježja transcendentnih fenomena.

Naime, u metodološkom pristupu u istraživanju i dokazivanju bilo koje pojave, ima svoj *raison d'être* ako je zasnovano na objektivnosti, naučnoj validnosti, analitičkoj provjeri i verifikacijskoj potvrdi. Međutim, fenomenološki posmatrano, kao što je već naglašeno, izvjesne kategorije pojava ne mogu se izučavati po principu uzročno-posljedičnog modela, jer im je bit metafizičkog, natprirodnog, izvanrazumnog, transcendentnog karaktera. Kao takve, one su izvan čovjekove svijesti, spoznajno teško razumljive, pa time nedokučive i naučno neobjašnjive.

Po evolucionoj teoriji, zasnovanoj na dijalektičkoj metodi permanentnog kretanja i mijenjanja - kroz etape razvoja - najevidentnije promjene pretrpio je čovjek, a on se i dalje mijenja. Mijenjao se ponajviše u duhovnom pogledu. Ono što je za iskonskog čovjeka bilo veoma spoznajno, vidljivo, jasno uočljivo i razumljivo u dubinama Palate psihe, danas je potisnuto u nesvjesno, koje prevladava i dominira u ličnosti modernog čovjeka. A mi ga uopće nismo svjesni, ono je za ličnost nepojmljivo i nedokučivo.

Predstavlja skup subjektivnih elemenata, ili **jastvo** (Schelling).¹

Krucijalan i sudbinski tragičan problem današnjeg čovjeka je otuđenje, prvo, od samog sebe, a potom i od društva u kojem živi. Veliki preobražaji stvarani su modernizacijom društva, prevashodno tehnološkom revolucijom, što je stvorilo ogromnu duhovnu prazninu u svijesti čovjeka, koju pokušava savladati na sve moguće načine.

Današnji čovjek je otrgnut iz svoje autentičnosti, duhovno istinske i prirodno intimne sredine (miljea). On je ranije osjećao neograničenu i dugo vremena prisutnu optimalnu svjesnost, a potom je gurnut u znatno omeđeni, suženi i izolirani duhovni prostor potonuća u tmini nesvjesnog bivstvovanja, iz kojeg je nemoćan da nađe izlaz. Zapadni mislioci i naučnici, naravno, nastojali su da dobiju odgovore na ova goruća i bolna pitanja, ali bezuspješno. Jer, Zapad je funkcionirao u drugom pravcu, realizirajući gigantske materijalne tvorevine, na što je *E. Fromm* dao proročansko upozorenje, da ako čovječanstvo nastavi ovim, u biti, negativnim trendom doživjet će svoju najveću katastrofu. Postavlja se sudbinsko pitanje, šta je uopće smisao života? I na ovaj upit zapadna civilizacija i njena duhovnost ostajali su bez decentnog i jasnog odgovora. Međutim, stanje duha na Istoku bilo je drugačije i postojale su snažne tendencije da se dobiju odgovori na ova zagonetna pitanja. Sem toga, istočnjačka filozofija i civilizacija, u svojoj evolutivnosti, imali su stagnirajući, dekadentni tok, što se ispoljavalo oprečnim stavovima prema onima na Zapadu. S generacije na generaciju na Istoku se njegovao kult arhajskog čovjeka, sačuvana su esencijalna zbivanja u životu, tako da je Istok, neosporno, mnogo dublje i transparentnije prodro i ovladao tradicionalnim obrascima znanja, te suverenom znanju o transcendentnom. Dakle, na Istoku su došli do spoznaje da je pravo jastvo neograničena svjesnost "koju vatra ne prži a sablja ne siječe", da je čovjek multidimenzionalno biće, koje sačinjavaju svijest, um, emocije i tijelo.

¹ Schelling, F. V. J.: Sistem transcendentnog idealizma, Naprijed, Zagreb, 1967.

Tijelo je samo odraz dešavanja na višim nivoima, koje čini svijest kao dokaz našeg istinskog jastva. U njemu se ostvaruju misaoni procesi, kao supstancijalnost, koja ne podliježe fizikalnim zakonima, te emotivna sfera, stožerna u našem energetskom polju. U ovom objašnjenju sadržano je i učenje drevnih mislilaca sa Istoka, po kojem jastvo nije fizičko otjelovljenje, ono je amalgam jastva ili duše. Nasuprot ovome, čitav problem zapadnog čovjeka je u pogrešnoj identifikaciji sa fizičkim bićem.

Doista, na Istoku je dobrim dijelom sačuvano arhaisko znanje i moć spoznaje u transcendentnom obliku, što jasno govori da je čovjeku moguće da doživi iskustvo i da je ono poznato najranijim civilizacijama i religijskim sistemima, bilo pod vidom samospoznaje, nirvane, sjedinjenja s Bogom i sl. Svijet se može spoznati samo ako se spozna sebe, a spoznavši sebe shvatit će se da bitak koji prožima vlastito biće, prožima i sve druge ljude kao i cijeli Univerzum.

Transcendentno je subjektivno, naprirodno doživljavanje, slično proživljavanju u snu, ili pri bljesku stvorene neke ideje. Apriorna znanja su se najočitije doživljavala i sagledavala u svijesti praiskonskog čovjeka. "Analogija je realizam arhaiskog čovjeka. U iskonskom čovjeku postojala je sposobnost da vidi nevidljivu duhovnu povezanost stvari...", kako duboko misaono uočava lucidni **Bela Hamvaš**, a dugim evolutivnim procesima čovjek se toliko mijenjao, da je njegova svjesnost sve više potiskivana u nesvesnu sferu, drugim riječima, "...čovjekova je budnost potonula u tminu... Stvari poznaje samo onaj tko zna da je izvor u nevidljivom metafizičkom svijetu i da onaj koji stvara vidi samo svojim osjetilima, dodiruje njihovu površinu..." (Bela Hamvaš)². Ona su potpuno nezavisna, i od iskustvenosti i čulnih senzora, i ta znanja stoje i egzistiraju kao aprioran fenomen (po Kantu), dok su empirijska znanja aposteriorna i ona su konkretna, bolje reći iskustvena.³ Međutim, u fenomenu transcendentne ideje, njena predodba prelazi granicu svakog iskustva, i na-

lazi se s onu stranu omedenosti čovjekove svijesti, odnosno uma, To je prediskustveno spoznavanje. "Um posmatran kao moć jedne određene logične forme spoznaje jeste moć zaključivanja. Tri vrste zaključivanja uma daje tri vrste transcendentnih ideja. Cilj i težnja uma u zaključivanju je da se penje od uslovljene sinteze, za koju razum ostaje vječito vezan ka neuslovljenoj sintezi do koje razum nikada ne može dospjeti...", kako naglašava sjajni mislilac **E. Halilović**⁴. Dakle, misaona spoznaja transcendentnih fenomena je vrlo kompleksna i teško ju je objektivizirati. Jer, upravo na tu činjenicu fokusira svoju misao Bela Hamvaš, budući je "analogijsko videnje transcendentni realizam koji je živio u nadnaravnim i nadiskustvenim podudaranjima osjetilnih stvari..."⁵

Kada čovjek počinje dublje da kopa i preispituje po sebi, po svome nesvesnom - parafrazirajući apologetsku tvrdnju **Karl Gustava Junga** – zapaža da se kolektivno nesvesno čitavog čovječanstva nalazi u njemu samom.⁶

U najtežem zločinu - ubistvu, prilikom rasvjetljavanja ovog krivičnog djela, nekad je, zaista, veoma teško markirati i precizno utvrditi motiv i objasniti prirodu zločina. U etiologiji i motivacionom mehanizmu ubistva pojavljuju se vrlo zamršene

⁴ "...Objektivnost kategorija kao pojmova apriori zasniva se na tome što je iskustvo, po formi mišljenja, moguće jedino na osnovu kategorija, jer se samo posredstvom njih može zamisliti ma koji predmet... Sintezu raznovrsnih čulnih predodžbi Kant naziva apercepcijom. Apercepcija je ono jedinstvo koje svu raznovrsnost koja je data u jednom opažanju ujedinjuje u jedan pojam u objektu. Prema tome, apercepciju stvaraju funkcije razuma" (Halilović. E.: cit.djelo!)

⁵ U transcendentnom sagledavanju stvari izražena je živopisna trodimenzionalnost i minuciozna povezanost u filigranskoj skladnosti i prelivima. "Kada Heraklit kaže da je nevidljivi sklad jači od vidljivog tvrdi: presudna je nevidljiva veza među stvarima jer dopire u dubine, dok vidljivi sklad samo pliva na površini. Pravu bit stvari određuje nevidljiva mjera, logos, jer svaka je vidljiva stvar samo vanjsko ispoljavanje beskrajne nevidljive povezanosti. Čovjek poznaje svijet, ne kad mu vidi površinu, nego kad razumije lanac međusobno povezanih podudarnosti sve do ideja, bogova, do metafizičkog apsoluta..." (Bela Hamvaš: cit.djelo).

⁶ Jung, K.G.: O psihologiji nesvesnog, Matica srpska, Novi Sad, 1984'.

² Hamvaš B.: Scientia sacra, Ceres, Zagreb, 1995.

³ Halilović E.: Um i egzistencija, "Gračar", Tuzla, 1998.

odrednice kao mistifikantni fenomeni. Počev od relativiziranja strogog tabua ubistva, zatim naglašenog instinkta smrti, preko genetskog sindroma - Kajinovog stigmata, Abraham-testa (kulta autoriteta), pa sve do Ničeovog "blijedog zločinca", kao i modela Dostojevskog, te napokon sindroma "tučenog djeteta". Ove kategorije homicidogenih elemenata svrstavaju se u transcendentnu tipologiju. U narednom izlaganju i kriminološkom analiziranju tako će se i tretirati.

Tabu ubistva

Tabu ubistva, uz tabu incesta, prisutni su kod ljudi od praiskona, od postanka čovječanstva, i stariji su od sve i jedne religije. Tabu ubistva je dostigao vrhunac kulta; izdignut je na pijedestal najvišeg principa sakralnosti. Da nije bilo ovog tabua, ne bi opstalo čovječanstvo. Stoga se i najviše poštovao i uvažavao, a nadvisio je i sve moralne kodekse. Striktno i dosljedno poštivanje tabua ubistva u vezi je sa strahom od demonskih sila i njihove neumoljive kazne. Zabrana je kao svetinja egzistirala, pa svako njeno kršenje povlačilo je drastično kažnjavanje, a onaj ko je prekrši, bio je od društva izoliran i anatemisan. I sama pomisao na kršenje tabua predstavljalo je veliki grijeh i nagrđenost duše, a verbalna izrečenost - svetogrđe. Beskompromisnost u strogosti zabrane, semantički posmatrano, ima vrlo opasno i prijeteće značenje, koje je usmjerenost ka blokadi nesvjesnih impulsa i neutraliziranju stremljenja u uništenju čovjeka. Stoga, i upravo u toj funkciji, iznad tabua stoji, kao oštri Damoklov mač, zakon odmazde (lex talion), koji je našao uporište u Starom zavjetu. A cilj mu je da spriječi čak i pomisao na kršenje zabrane, kao jaka preventivna barijera. Uništeni život može se "naplatiti", namiriti jedino žrtvovanjem drugog života, dakle, dugom u krvi. To jasno i nedvosmisleno proizilazi iz izričite starozavjetne odredbe: "Ako ti se dogodi smrt, tada ćeš uzeti život za život, oko za oko, zub za zub, ruku za ruku..."⁷

⁷ Druga knjiga Mojsijeve 21: 23-24. Pa kada i ne prijeti nikakva odmazda za gašenje tabua ubistva, kao što je slučaj u nedavnom ratu u Bosni, kod zlo-

Danas je nauci, zaista, vrlo teško dati jasan i decidan odgovor u objašnjenju poništenja tabua ubistva. Pogotovo u njegovu olahkom ignoriranju i brutalnom kršenju i to u izuzetno masovnim razmjerama, kao što se događalo u nedavnom ratu u Bosni.

Prema zapažanjima S. Frojda, tabu je prastara zabrana, koja simbolizira određenje istovremene sakralnosti i zabranjenosti. "Zabrane tabua lišene su bilo koje osnove, one su nepoznatog porijekla; nama nerazumljive, one same po sebi izgledaju razumljive onima koji se nalaze pod njihovom vlašću..." (Freud). Tabu je nametnut i isforsiran spoljnjim činocima, a direktno je usmjeren protiv čovjekovih snažnih impulsa iz nesvjesne psihe. On (tabu) nije ništa drugo do magična sila koja se od arhajskih vremena nameće i "svodi se na sposobnost dovođenja ljudi u iskušenje...", budući su naboji i pulzije za požudom blokirane ili premještene, da onemoguće njihovu realizaciju. Međutim, ako se ipak to dogodi, dakle, "čovjek koji je prekršio tabu postaje i sam tabu jer on posjeduje opasnu sposobnost da i druge dovede u iskušenje da slijede njegov primjer. On budi zavist; zašto bi njemu bilo dozvoljeno ono što je drugima zabranjeno? Dakle, stvarno je zarazan, utoliko što svaki primjer goni na podržavanje i stoga se i on sam mora izbjegavati."⁸

Proučavanje fenomena tabua ubistva odnosi se na mirna, društveno sredena vremena, pod okriljem i kontrolom društva i pravne države. I tada se kršenje tabua svodi na individualno sukobljavanje. Međutim, u posebnim okolnostima, drastične dezorganizacije društva, kao što su ratovi, tabu je do te mjere relativiziran i na socijalnom i indi-

činaca, pa i onih najokrotljivijih, nastaju vrlo teške intrapsihičke konfliktne situacije. One imaju teži kazneni učinak nego sve zakonske represije, djelotvornije i od onih propisanih u talionu. Svi oni zločinci koji su u ratu olahko pogazili tabu, i na prvi pogled se "prekalili" u ubijanju, kasnije neminovno zapadaju u najteže forme postvijetnamskog sindroma. Praktično, ti su neljudi uništeni i za svagda izgubljeni. Kao manijaci jure po cijelom svijetu, nemajući mira. Mnogi su se međusobno potamanili, a nije mali broj i onih koji su u samoubilačkom aktu našli spas, da dokrajče svoje duševne patnje.

⁸ S. Freud: Totem i tabu.

vidualnom planu, da postoji uobičajena pojava i, u nekom smislu, drugačije doživljen i shvaćen. "Ta žalosna činjenica se ne može poreći niti izmijeniti. O kakvim pomacima i kakvim psihološkim i sociopatološkim procesima se tu radi nije lahko odrediti... Onaj aspekt problema koji se odnosi na to kako se promjene prema tabuu ubistva u užem ili širem socijalnom miljeu prelamaju na unutrašnjem psihološkom planu individue, ostaje područje i oblast teško podložna naučnoj analizi..." (L. Kron).

Za navedene konstatacije i zbiljnost mogu vrlo ilustrativno poslužiti neki posebni slučajevi u specijalnim okolnostima, koji na kolosalan način pružaju ubistvo iz krvne osvete, zatim Asasini, Tagiji (u Indiji), Amok na Javi, pa se uzimaju kao model u istraživanju i objašnjenju drastičnog relativiziranja tabua ubistva.⁹

U historijski krupnim i prelomnim događajima, kao što su ratovi i slične kata-

⁹ Asasini su od 11-13 vijeka, kao posebna sekta, poznati kao drumski davitelji gajtanom, dok su Tagiji u Indiji ubijali putnike kako bi ih kao žrtve prinostili boginji Kali, za koju su vjerovali da je prurušena Fatima (Prorokova kćerka). Tagije opisuju kao veoma ljubazne, duboko religiozne i skrupulozne, moralno-etički uzorne. U tu kategoriju spada i Amok - vrsta urođeničkog ludila na Javi, u transu ubijaju sve redom, koga god sretnu. U monstroznom zločinu, dvostrukog ubistva u Sarajevu, 13-mjesečnog sina Rodoljuba i supruge Slobodanke, armijski vodnik Miloško Arizanović, zbog dijaboličke strasti prema ljubavnici Eleni, počinio je stravični zločin. Zasnivajući svoju odbranu na teoriji Amoka-po nekim antropolozima javanskog ljubavnog ludila - glasoviti adv. Fila Filota, nakon izrečene dvije smrtno presude njegovom branjeniku, u dramatičnom obraćanju pred krivičnim vijećem Vrhovnog suda Jugoslavije, izgovorio je ove riječi: "Moj branjenik, Arizanović, nije zločinac, on je bio samo žrtva velike ljubavi prema Eleni, a kao što vam je poznato, draga gospodo, pred ljubavi su klečali mnogi velikani".

Svi navedeni primjeri pokazuju da ubistva iz političkih i ideoloških uzroka postaju toliko formalizirana i prenesena na kolektivni plan, tako da značajno relativiziraju tabu. Bez obzira iz kojih sve pobuda, u ovim slučajevima ubistva prestaju biti univerzalna zabrana, jer u ratu svi protivnici imaju zajednički imenitelj "neprijatelji". "Kada se brana probije, dolazi do kontaminacije, havarije ili raspada sistema, stiže se alibi za uništenje dobara uključujući i ljudske živote (L. Kron: Kajinov greh, disertacija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1993).

klizme, za koje filozof *Nikolaj Berđajev* drži da su povremeni, "periodični nastupi kolektivnog ludila čitavog naroda", odnosno generirajući faktor destruktivnosti, dovode do civilizacijski neprimjerenog ponašanja.

Izneseni opisi i formulacije za katastrofične situacije, predstavljaju krupne društvene potrese. Oni su nepredvidivi, ne uklapaju se u opće društvene i ljudske zakonomjernosti; niti po uzročnosti nastanka niti ispoljavanja. Ova iščašena postupanja su efemerna i sa neobjašnjivom turbulencijom. Poistovjećuju se sa formulom Dostojevskog - "*sve je dozvoljeno*". Predstavljaju krupan preokret u ljudima i njihovoj ličnosti, na sociopsihološkom planu, prevashodno. Vrlo je osebujan iskorak iz uobičajenih životnih i društvenih obrazaca, sa potiranjem i anatemisanjem elementarnih normi. Po spomenutoj formuli "*sve je dozvoljeno*", ponašanje, "razmišljanje" i postupci ljudi su reducirani na nivo stada. Oni su neobuzdani, u gro planu izbijaju im nagoni porivi, sa potpunim zatajivanjem inhibitornih mehanizama, pa im se ispoljava bahatost, neuvažavanje i ignoriranje osnovnih moralnih normi, itd.

Dostojevski, kao istinski genije i čiji su misaoni prodori u ljudsku psihu nedostižni, s razloznošću i dalekosežnim implikacijama, i preciznijim opservacijama, pogađa u samu bit ove negativne strane čovjekove prirode. On duboko sagledava *dimenzije kajinovske stigmatizacije*, koja podstiče i usmjerava destruktivnost, kao matricu formule "*sve je dozvoljeno*".*

* *Golosovker*, kao vrstan poznavalac duha Dostojevskog i njegova stvaralaštva, u svojoj zapaženoj studiji "Dostojevski i Kant" je izričito tvrditi: "Na polju fabule romana - tragedije Dostojevskog ostaje toliko leševa samo zato što autor ne ubija ljude već ideje. Samo u četiri romana pred čitaocem leži gotovo 20 leševa-čitava mrtvačnica: četvorica su samoubice, a ostali su zaklani, ubijeni, ugušeni, rastrgnuti... Sve te samoubice i ubijene dokrajčila je formula sve je dozvoljeno, koja, prema, autorovom mišljenju, mora u njima da ubije sebe samu - vlastitu ideju. Neobuzdana samovolja, mahnitost nevjerovanja, cinizam, zanesenost gordosti - to su samo različiti profili uvijek istog sve je dozvoljeno. (J. Golosovker: *Dostojevski i Kant*, Grafos, Beograd, 1983.). U svim situacijama, kada se nastupa po formuli, *sve je dozvoljeno*, kojom prilikom se ponašanje usmjerava ka uništavanju svih dobara uključujući i ubijanje ljudi, postaje uobičajenom normom, čak obavezuju-

Instinkt thanatos (nagon smrti)

Nagon smrti je Frojdovo krucijalno objašnjenje ubistva, zasnovano na koncepciji zadovoljenja nagona, za agresivnim ponašanjem sa konsekventnom destruktivnošću. Dakle, instinkt thanatos je pokretač agresivnih i destruktivnih impulsa.

Maligna agresija, koja izvire iz instinkta smrti, podrazumijeva okrutnost i destruktivnost, sa ciljem uništavanja, ubijanja, jer se time direktno zadovoljava patološka strast. Ona nije urođenog karaktera, odnosno nije genetski determinirana kategorija, pa je time iskorjenjiva. Osobenost maligne agresije ima veliki praktični i penološki značaj u resocijalizaciji zločinaca, sa ovom psihopatološkom crtom. Za razliku od benigne, defanzivne, svrsishodne, biološki adaptibilne (u biti odbrambene), maligna agresija je "štetna ne samo za osobu koja je napadnuta već i za napadača", a u biti je vezana za specifične uvjete ljudske egzistencije.

Sigmund Frojd je za simbol smrti uzeo termin iz grčke mitologije. Naime, Thanatos je, po ovom predanju, bog smrti pa i sama smrt, sin boginje noći Nikte i Tartara, boga vječne tame... Koga bi Thanatos šćepao, taj je izgubljen zauvijek. U momentu nastupa smrti, Thanatos se istog časa pojavi, zgrabi čovjekovu dušu i predaje je u nadležnost mračnom Hadu...

Instinktu smrti je vrlo blizak psihopatološki fenomen - **nekrofilija** - čak šta više, njegov još veći i teži pomak. A po Frojdu, "... nekrofilija se u karakterološkom smislu može opisati kao strasna sklonost svemu što je mrtvo, gnjilo, truhlo, nezdravo; to je strast za pretvaranjem živog u neživo; za destrukcijom radi destrukcije; to je isključiv interes za sve što je mehaničko. To je strast za trganjem živih struktura..." (cit. po E. Fromu).

ćom. Stoga se ubistva po ovoj formuli sa lakoćom izvode i suštinski se razlikuju od običnih ubistava (u normalnim, mirnim vremenima), zbog prisustva destrude (klica uništenja; autonoman nagon za razaranjem) koja je energetski suprotstavljena libidu - nagonu stvaranja (L. Kron)

¹⁰ Erich.Fromm: Anatomija ljudske destruktivnosti, Naprijed, Zagreb, 1972.

U nedavnom agresivnom ratu u Bosni pojavila se ogromna plejada nekrofilnih ličnosti, koje su ostrašćeno ubijale sve što je živo bošnjačko (djecu, žene, starce etc). Ubijali su i njihove domaće životinje, sjekli voćnjake, dakle, sve što pulzira kao život, a pripada bošnjačkom narodu. Enorman broj agresorskih zločinaca, srpsko-crnogorske provenijencije, ispoljili su nekrofilni karakter, kao "ekstremni oblik u kojem je nekrofilija dominantna crta. U stvarnosti, većina ljudi su mješavina nekrofilnih i biofilnih tendencija i sukob između njih često je izvor produktivnog razvoja."¹⁰ Medutim, kada značajnije prevagnu nekrofilne crte, potiskujući biofilne, do punog se izražaja manifestira nekrofilija sa patološkim destruktivnim, tačnije homicidomanskim efektima.

Pojam nekrofilije ranije je egzistirao isključivo u patologiji seksualnog nagona, kao njegov najekstremniji oblik. U kontekstu šireg, karakterološkog izopačenja, u homicidogenom značenju, uveo ga je slavni španski filozof *Migel de Unamuno* 1936. godine, u isprovociranom govoru pred fašističkom falangom, u Salamanci, gdje je Unamuno bio rektor. Ali je taj ispoljeni slabodarski duh i težnja za istinom i pravdom skupo plaćen (životom).

Sindrom robovanja autoritetu (Abraham - test)

Medu primitivnim narodima, uglavnom manje civiliziranim, izražen je kompleks inferiornosti i potreba za autoritetom u društvu (vodom). Autoritet u ulozi vode, kao perjanice, prononsirano predvodi narod (u grupi, regiji ili državi). Kad se govori o autoritetu, pod tim se ne podrazumijeva isključivo o autoritetu vlasti, već, naravno, u širem kontekstu. On se kao kategorija, pojavljuje i u svim drugim segmentima života: nauci, umjetnosti, privredi, ekonomiji, vojsci, sportu itd.

Pokoravanje autoritetu i beskompromisne odanosti odabranom vodi, ispoljava se i kad autoritet ne primjenjuje silu, nego iz čiste psihološke zavisnosti. Da je to uisti-

nu tako, socijalni psiholozi su izveli niz eksperimenata i dobili zapanjujuće, odnosno šokantne rezultate. Tako je čuveni *Stenli Majlgrem*, 1961. godine na Jelskom univerzitetu prvi izveo eksperiment, čiji su rezultati bili frapirajući. Oni su uzdrmali naučne krugove širom svijeta. Naime, cilj eksperimenata je bio da se ispita koliko su ljudi spremni da okrutno kazne nepoznata čovjeka zbog odanosti autoritetu. Dakle, beskompromisna spremnost na zlo u ime autoriteta. Stoga je eksperiment nazvan "Abraham-test" (test poslušnosti da se čini krupno zlo po matrici Abrahama, odnosno kod muslimana Ibrahima a.s.).¹¹ Oko 65% ispitanika su do kraja ustrajali u izvođenju eksperimenta. Kako se te ljude ne bi svrstalo u kategoriju sadističkih ličnosti, svaka pomisao je isključena prethodnim i naknadnim psihotestovima. Rezultati psihotestiranja su pokazali da se radi o ljudima dobroćudnim, u svakom pogledu lojalnim građanima i koji do tada nikad i nikom nisu ništa našao učinili. Ta je činjenica još više konsternirala naučnike - eksperimentatore. Stoga se nameće pitanje, kako je moguće da čovjek čovjeku nanosi jake boli, pa i smrt, a da ga uopće ne poznaje?! Ovo je zaista apsurdan fenomen. Objašnjenje bi bilo (u psihosocijalnom smislu) da se sve, pa i odgovornost, prenosi na autoritet. Naime, po toj interpretaciji, autoritet mora da zna šta radi, jer u protivnom ne bi bio autoritet. On se ovdje, u eksperimentu, upoređuje s Bogom, jer i Abraham (Ibrahim) je vjerovao da žrtvuje svoga sina Ismaila iz poslušnosti prema Bogu. Po istom obrascu, izvedenom u eksperimentu, sa lakoćom je kršen tabu ubistva u masovnim razmjerama, bez ustručavanja, budući je vođa (vožd) neprikosnoveni autoritet, i zna cilj (možda je i tvorac) grandioznog zločinačkog scenarija - magnum crimen-a.

Moć autoriteta je neograničena, razvijena često do kulta. Ovim fenomenom je bio frapiran i sam genijalni Frojd. Zbunjen neshvatljivošću same pojave, ovaj izuzetni naučnik postavio je ključno pitanje, ali bez objašnjenja, kako je uopće moguće da se ljudi masovno i bezrezervno identifikuju

kao pripadnici destruktivnog, zločinačkog naroda? Jasno, Frojd je uočio da se vezanost libida lakoćom ostvaruje na neki objekt u masovnim razmjerama. Taj objekt, bez obzira što je negativan i neprihvatljiv, ljudi instaliraju na mjesto super-Ega, pa se potom u svom Egu međusobno poistovjećuju. Otud pojava zločinačkog kolektiviteta jednog naroda!

Kajinov sindrom ("duble-yu sindrom")

Respektibilnim razvojem genetike, utvrđene su hromozomske anomalije (numeričkog ili strukturalnog tipa) sa brojnim kliničkim sindromima. Sem značaja u klinici,¹² gonosomalne anomalije su zapaženo zastupljene u delikventnoj populaciji.¹³ Ovaj kriminogeni faktor naročito se odnosi na prekobrojni Y - hromozom, koji kriminolozi uzimaju (ovdje se ističe *Žan Graven*), za "hromozom zločina" (sinonimi: "Kajinov stigmat"; Kajinov sindrom). Njihova konstatacija je dobila snažnu potvrdu i učvrstila naučnu postavku otkrićem "duble-yu sindroma" (47 XYY) kod dvojice okorjelih zločinaca, višestrukih i nepopravljivih povratnika. Prvi slučaj je otkriven u Parizu, kod ubice Danijela Igona, i u drugom slučaju kod osmostrukog ubice Ričarda Speka - "monstruma iz Čikaga". Kasnije su širom svijeta otkriveni brojni slučajevi sa viškom Y-hromozoma. Nakon temeljite i svestrane ekspertize, analiziran je i izučavan profil ličnosti osoba sa ovom hromozomskom konstelacijom. Osobe su visokog stasa (preko 180 cm), dugih ekstremiteta, lagano debilne, češće agresivne i sa antisocijalnim ponašanjem - od ranog djetinjstva sklone kriminogenim ispadima. *Dr. Petricija Džekobs* iz Kartersa (Škotska), izvršila je istraživanje nad 315 pregledanih delikvenata, i u njih 9 je utvrdila kariogram 47 XYY, tj. 3%, dok u općoj populaciji je bilo prisutno svega 0,15% što znači za 20 puta je učestalija ova hromozomska anomalija među delikventima; dakle, vrlo signifikantna incidencija.

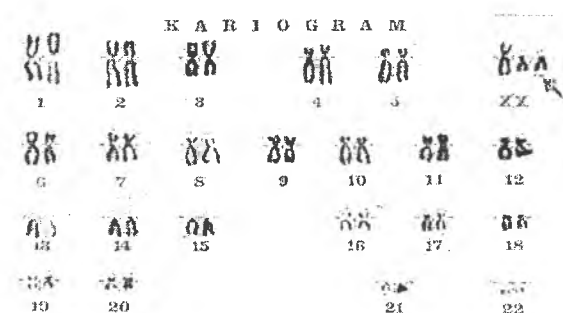
¹² Ramljak, A.: Klinefelterov sindrom, Med. arh., 1982.

¹³ Aćimović, M.: Hromozomi i kriminalitet, JRKK, X, 1, 1972.

¹¹ Szentmartoni M.: Odakle zlo u čovjeku? Obnovljeni život, Zagreb, XL-1 (1985) str. 31-43..

Graven se dosta dugo i detaljno bavio proučavanjem slučaja Danijela Igona, koji je 1968. godine suđen pred pariškim sudom. Odgovarao je zbog zločina ubistva starije prostitutke, kojom prilikom je osuđen na 7 godina zatvora. Inače, utvrđeno je da se od četvrte godine tretira kao ozbiljan bolesnik; preležao je tada "upalu mozga", i ostao je "ćopav", zbog čega je bio objektom ismijavanja. Bolovao je i od epilepsije, što je bio povod da je u nekoliko navrata pokušao suicidalni akt.

U drugom slučaju monstruoznog ubistva osam medicinskih sestara u Čikagu, a koji je noću 13/14 jula 1966. godine izvršio Ričard Franklin Spek, također, imao je kariotipsku formulu 47 XYY, bio je visok preko 180 cm, neobrazovan, primitivan, agresivan, a u njegovoj biografskoj historiji je notirana sklonost vršenju nasilja prema ženama. (Slika 1).

Slika 1. Kariotipska formula osmostrukog ubice Ričard Speka (Sindroma 47XYY)

Nakon ova dva gnusna zločina, krivičnopravno frapantna, vrlo brzo su širom svijeta otkriveni mnogi slučajevi sa opisanom hromozomskom aberacijom, međusobno vrlo sličnog karakterološkog profila ličnosti.

Žan Pinatel iznosi svoja zapažanja uz kritički osvrt i analizu ostalih istraživanja, da prema serioznim statistikama ima 70 puta više subjekata sa kariotipom XXYY, a oko 60 puta više sa XYY kod delikvenata u odnosu na nedelikventnu (opću) populaciju.¹⁴

Otkriće hromozomskih anomalija, posebno viška Y-hromozoma ("Kajinov stigmat") ponovo su oživjela i podstakla istra-

živanja bioloških odrednica u etiologiji zločina, posebno ubistava i sličnih krivičnih djela. Pristupa se u "neolombrozovskom pravcu", ali sada sa daleko opreznijim i kritičnijim pristupom, naučno fundiranim i metodološki validno razradenim. Ovim je dat snažan podsticaj kriminološkim istraživanjima, nametnuvši i krivičnopravni značaj genetske nenormalnosti. Pristupajući ozbiljno ovom problemu, otvara se pitanje krivične odgovornosti osoba sa ovom hromozomskom anomalijom ("duble-yu"). Sa stanovišta čl. 13 KZ (tretira vinost i računljivost), "duble-yu" sindrom nije privremeni duševni poremećaj, već trajno genetski determinirano stanje. Nema sumnje da je njihova krivična odgovornost i računljivost smanjena; do kojeg stepena, odredit će kriminološko-klinička ekspertiza, za svaki slučaj posebno.

Delikventne ličnosti sa hromozomskom aberacijom predstavljaju kompleksan kriminološki fenomen. Budući da se ovim osobama ne može ništa medicinski posebno učiniti niti operativno pomoći, proizilazi da resocijalizacija zahtijeva složen, interdisciplinarni pristup: medicinski, psihoterapijski, pedagoški, penološki, sociološki, itd. Prema tome, najrealnije je očekivati, sa krivičnopravnog aspekta u kaznenoj politici, opredijeliti se za izricanje mjera bezbjednosti obaveznog liječenja, odnosno penološkog tretmana u zavodskim ustanovama sa medicinskim predznakom.

Zločinci iz osjećanja krivice

Strukturalan poremećaj u psihičkom ustrojstvu ličnosti najevidentnije se prelama u kriminogenezi kod psihopatije. Kod značajne većine psihopatskih ličnosti, njihov super-Ego je veoma slab, neizgrađen i kržljiv (rudimentaran), a ono je, opet, posljedica slabog Ega (jedino im je dominantno i hipertrofično Id). Iz ovakve konstelacije strukture ličnosti i upravo iz tih razloga, regrutuju se antisocijalni i kriminalni tipovi psihopata.¹⁵ Stoga se kod psihopatije podvlači činjenica postojanja "ličnosti bez super-Ega", i

¹⁴ Ž. Pinatel (Cit. po Aćimović M. - cit. djelo)

¹⁵ Nastović I.: Psihopatologija Ega, Dečije novine, 1990.

da njome vladaju i usmjeravaju je instinkti, što bi bila autentična interpretacija.

Mnogo je interesantniji dinamski koncept zločinca, koji je prema Frojdu (1915) dobio naziv "zločinca iz osjećanja krivice". Međutim, mnogo ranije je (1891), *Friedrich Nietzsche*, u svom poznatom djelu *Zaratustri*¹⁶ iznio sjajan psihoanalitički fenomen o rasterećenju savjesti putem ispaštanja kazne, dobijene nesvjesno urađenim zločinom (po Dostojevskom, u njegovu liku Dimitriju Karamazovu - ideje samokažnjavanja). I sam Frojd daje sjajan analitički osvrt na Ničeovo otkriće - "blijedog zločinca" sa konstatacijom koja ima vizionarsku poruku - "prepustimo budućem istraživanju da odluči koliko se zločinaca mogu svrstati u kriminalce iz nesvjesnog osjećanja krivice". Niče, u svom "blijedom zločincu", zbivanja u dubini duše, ispravno i znalački interpretira psihičke dinamizme, njihove efekte i dalekosežne implikacije u postupcima ovih ličnosti.¹⁷

Kod zločinaca iz osjećanja krivice ne dolazi do krivičnog djela zbog nerazvijenosti super-Ega, naprotiv zato što je ono prestrogo, odnosno što je njegova savjest pretjerano razvijena; ona je u dijametralnoj suprotnosti u odnosu na "hladnokrvne" zločince.

Značajan je doprinos spoznaje i otkrića "zločinca iz osjećanja krivice", što je prevashodno postalo osnovom psihoanalitičke kriminologije. Ovim je i kazna dobila novu psihološku dimenziju. Jer se time pravi distinkcija između "zločinca iz griže savjesti" i pravih (istinskih) kriminalaca, što ima izuzetan forenzični značaj. Kod "zločinca iz osjećanja krivice", sa aspekta kazne, mora se ova vrsta zločinca drugačije vrednovati, uzimajući u obzir nesvjesnu motivaciju. Shodno tome, i penološki odnos je

¹⁶ Nietzsche F.: Tako je govorio Zaratustra - O blijedom zločincu, Mladost, 1976.

¹⁷ "Slika je učinila ovog blijedog čovjeka blijedim. Svome je djelu bio dorastao kad ga je izvršio: ali nije mogao podnijeti njegovu sliku, kad ga je dovršio.... Čujte suci! Postoji i drugo ludilo: a to je ludilo prije djela. A vi mi se niste dosta duboko zavukli u ovu dušu! Šta je taj čovjek? Gomila bolesti koje kroz duh napadaju svijet: tu bi te bolesti htjele naći svoj plijen... Tko sad oboli, to će ga shrvati ono zlo, koje je sada zlo, on želi nanijeti bol onim što njemu nanosi bol"; apostrofira Niče.

sasvim određeniji. U ovakvim slučajevima bi se, obavezno, morale izricati mjere bezbjednosti sa tretmanom u zavodskim ustanovama, umjesto zatvora, i poduzimati energičan psihoterapeutski tretman. Nipošto se, ovim tretmanom, ne želi postići da se osoba oslobodi osjećanja krivice, jer je ono, po *Hartmanu*, normalno karakterološko svojstvo i vrlina. Psihotretmanom se nastoji uspostaviti skladan odnos između super-Ega i tradicionalnih društvenih normi. Samo se nastoji da super-Ego otupi oštricu, te "omekša" i fleksibilnije prilagodi svoju pretjeranu moralnu krutost.

Psihodinamska suština ovog zločinca sadržana je u činjenici da svjesni dio psihe nastoji da udovolji nesvjesnim pulzijama i potrebama za kaznom, jer se osoba želi da iskupi za učinjenim grijehom. Ne samo za počinjenim grijehom, već i za pomisljanjem, kako sjajno primjećuje i upozorava Frojd: "Čovjek se može osjećati krivim iako nije učinio ništa hrdavo, već je samo spoznao svoju namjeru da to učini". S tim u vezi, konstatirana je dobro poznata istina, da se genijalni Dostojevski nikad nije oslobodio griže savjesti što je namjeravao da ubije oca, tako da je ta činjenica, prema istraživanju i tvrdnji Frojda, odredila odnos Dostojevskog prema vlastima i prema religiji (dvije su kategorije po autoritarnosti u istoj ravni sa ocem).

Na iznesene opise "blijedog zločinca" (Niče), odnosno "kriminalca iz osjećanja krivice" (Frojd), vrlo ilustrativno i poučno upućuje kazuistički prikaz, koji slijedi.¹⁸

"K.S. star 49. godina, građevinski poslovođa, oženjen, ima jednog sina, odlazi u NOB 1943. godine, pošto su mu Nijemci strijeljali oba roditelja.

Od 49 godina života proveo je 25 godina po KP domovima zbog krade i falsifikata. Osuđivan 12 puta, prvi put 1946. godine. U KP domovima se uvijek primjerno ponašao. Ali, čim bi bio pušten sa izdržavanja kazne, poslije kraćeg vremena, ponovo je vršio krivična djela; s nužnom napomenom da nikada nije bio otkriven, već se uvijek sam prijavljivao, a ukradene je stvari

¹⁸ Nastović I.: Dubinsko-psihološki praktikum, II izdanje, Dečije novine, 1989.

najčešće poklanjao drugima. Međutim, na sudenju 1971. godine, sam ističe, da mu nije jasno zašto čini krivična djela krađe i falsifikata, samo zna "da ga na to nešto goni" što je jače od njega, ali ne zna šta bi to moglo da bude. Stoga je na prijedlog advokata, koji mu je određen po službenoj dužnosti, poslat na vještačenje.

U vrijeme vještačenja ispitanik je, pred psihijatrijske eksploracije, podvrgnut i psihološkom ispitivanju, odnosno dubinsko-psihološkoj analizi. Kratki rezime ekspertize: informacije dobijene na psihološkom ispitivanju - intervjuu - kao i rezultati na psihološkim testovima, govore za jednu natprosječno inteligentnu ličnost sa veoma izraženim osjećanjem krivice i nesvjesnom potrebom za kaznom, a sve je vezano za jedan tragičan događaj, koji se odigrao neposredno po završetku rata. Naime, 28. februara 1946. godine ispitanik je iz zasjede, rafalom od 78 metaka, ubio pet svojih drugova iz štaba baterije KNOJ-a, uslijed nesporazuma oko lozinke u toku noći. Ovo je shvaćeno kao posljedica nesporazuma, tako da ispitanik nije bio zbog toga osuđen; ali se on dugo osjećao potišten, tako da je u nekoliko navrata, a da to nikome nije rekao, posjetio grobove tih drugova. Upravo u kontekstu ove izuzetno važne činjenice, kao i rezultata dobijenih na psihološkim testovima, bolesnikovo čudno izvršenje krivičnih djela, dobija svoj pravi dubinsko-psihološki smisao. A on se sastoji u sljedećem: pošto nije bio osuđen zbog tragičnog događaja vezanog za ubistvo svojih pet drugova, kod bolesnika se javlja duboko osjećanje krivice, koje on potiskuje u nesvjestan dio ličnosti, što dovodi do formiranja neodoljive potrebe za kaznom, do koje i dolazi putem upornog vršenja krivičnih djela krađe i falsifikata, i na taj način udovoljava tu svoju potrebu da bude kažnjen. Neophodno je istaći, da iako se ispitanik sjeća tragičnog događaja koji je doveo do formiranja osjećanja krivice i potreba za kaznom ipak i osjećanje krivice i potreba za kaznom nesvjesni, pošto je povezanost tog događaja sa njima, koja i krije njihov smisao, nesvjesna."

Griža savjesti i osjećanje krivice u ovom konkretnom slučaju, odnosno prema Frojdu, sindrom "zločinca iz osjećanja krivice", predstavlja vrlo prenaplašen fenomen, koji izlazi iz okvira normalnog reagiranja. U ovom sindromu postoji nesklad i diskrepanca

između super-Ega i objektivnih okolnosti. Kod ovih osoba precijenjene su moralne norme, veoma prenaplašena savjest, iz kojih rezultiraju ideje samokažnjavanja.

Trajnije osjećanje krivice u osobe, uzrokovano je dvojakim rascjepom, zapravo iz ambivalencije osjećanja, međusobnog sukobljavanja dvaju najsnažnijih nagona, kako ističe Frojd: "Osjećanje krivice je izraz konflikta, vječne borbe između Erosa i nagona ka destrukciji i smrti" (instinkt thanatos). Ono (osjećanje krivice) dolazi do izražaja formiranjem nadređene ličnosti - kao savršene duhovne nadgradnje - supstancijalno sadržane u finijoj, idealnoj strukturi super-Ega. Tako da sve tendence za uživanjem i uništavanjem (destrukcijom) dolaze u oštri sukob sa super-Egom, koje ih prigušuje. Prema tome, "...napetost stvorena između snažno razvijene nadređene ličnosti (super-Ega) i njoj podređenog Ega nazivamo osjećanjem krivice; ono se ispoljava u potrebi za kaznom..." (M. Osovska).¹⁹

Svijest o grijehu kao moralnoj kategoriji, nije ništa drugo do supstancijalnost grijeha, koja je utkana u grižu savjesti. "Jer kad osuđujemo svoj karakter sa moralnog gledišta, mi ustvari ne osuđujemo sam nepromjenljivi karakter kao takav, već naše sopstveno čisto Ja koje nije u stanju da hrdavim djelima stane na put. Naša osuda nas samih, kao moralnih bića, odnosi se u prvom redu na naše čisto Ja" (B. Petronijević).²⁰ Intrapsihičke aktivnosti u pogledu kritičnosti na moralna skliznuća vrlo su bolna doživljavanja. "Naime, osjećanje grijeha kao osjećanje bola mnogo je jače i dublje od osjećanja zasluge kao osjećanja zadovoljstva." S tim u vezi producira se još jedan kvalitet savjesti, kao konsekventan fenomen, a taj je osjećanje kajanja, koje "nije ništa drugo do jako potencirano osjećanje bo-

¹⁹ "Nagonima koji prije svega dovode do unutrašnjih rascjepa i s njima povezanog osjećanja krivice jest polni nagon i nagon za agresijom. Te rascjepe moguće je najbolje uočiti kod neurotika... Periodične disharmonije kod "normalnog" čovjeka javljaju se izrazito, s posebnom upornošću kod neurotika kojima nedostaci unutrašnje koordinacije onemogućavaju da se izžive i neživljen nagon opterećuju osudom..." (Marija Osovska: Psihologija morala, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971.).

²⁰ B. Petronijević: O vrednosti života, Nolit, 1983.

la koje prati svijest o učinjenom zločinu...".²¹ Sve su te radnje u funkciji istovjetnog kvaliteta griže savjesti, pa ako je ona prenaplaštena, hipertrofirana, tada će neminovno producirati "zločinca iz griže savjesti", sa idejama samokažnjavanja. Postoji nesrazmjernost između počinjene radnje (koja u većini nema obilježje delikta, već običnog akcidenta) i pretjerane i neopravdane griže savjesti i neutemeljenih, neobjektivnih ideja samokažnjavanja.

Krvna osveta (poseban vid bezobzirne osvete)

Predstavlja odiozan ritualan čin, koji se ne može svrstati u normalno a niti u patološko ponašanje. Ima sva obilježja metafizičkog pojavnog oblika zločina (transcendentne komponente). Najbliža je iskonskom, arhajskom i drakonskom presuđivanju lex talionu, po obrascu zub za zub, oko za oko, život za život. Krvna osveta je, dakle, ostatak atavističke socijalnopatološke pojave.

Krvna osveta je vrlo kruto, brutalno i drastično običajno pravo, u civiliziranom svijetu anatemisano, osuđeno i odbačeno kao takvo. Njene osobnosti su, prema Z. Šeparoviću, sljedeće:

- ona je socijalna a nikako individualna pojava, jer je može izvršiti svaki član plemenske zajednice;
- nema individualno obilježje usmjerenosti odmazde protiv određenog lica, koje je u konkretnom slučaju izvršilac krivičnog djela, već protiv svakog člana zajednice kojoj on pripada;
- nije srazmjerna niti adekvatna počinjenom deliktu;
- krvna osveta je visokomoralna pa i sakralna, obavezujuća za sve članove uže zajednice, pa prema tome i očekivana;
- krvna osveta je trajna, ne zastarijeva, odnosi se i na buduće generacije, pa i one koje nisu još došle na svijet.

U ex-Jugoslaviji je krvna osveta (kao pandan korzikanskoj vendeti ili sicili-

janskoj omerti), vrlo raširena pojava i udomaćila se u nekim zaostalim krajevima: Kosovo, Južna Srbija, Makedonija i Crna Gora, a sporadično i u drugim sredinama. Objašnjenja su bizarna, naučno neutemeljena, pa shodno tome i neprihvatljiva, a tipa su o lahko "uzavreloj krvi", "urođenoj agresivnosti sa destrukcijom", "sanguiničnom temperamentu". Što je tome razlog, jednostavno se ne može odgovoriti zbog naučne neistraženosti ove pojave, a ona mora biti multidimenzionalna i interdisciplinarna. Tu konstataciju potvrđuje i ugledni naučnik, M. Karan: "Domaća literatura o krvnoj osveti je brojna, ali je uglavnom historijskog i pravnog karaktera. Iznenađuje mali broj socioloških i psiholoških radova iako je krvna osveta upravo za ove nauke "bogomdani" predmet istraživanja. Odsustvo ovih radova sigurno pogoduje zadržavanju nekih mišljenja, koja bi teško izdržala savremenu naučnu kritiku..."²² koje smo već spomenuli.

U KZ FBiH, u čl. 171, st. 2. tačka 3.: "...ko drugog liši života pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju", a također i u dijelu tačke 5. "ko drugog liši života iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda."

"Ubistvo iz bezobzirne osvete je takvo lišenje života drugog lica iz osvete gdje postoji potpuna nesrazmjera između povrijeđenog dobra i ubistva. Bezobzirna osveta je ustvari jedna od niskih pobuda koja je iz kriminalno-političkih razloga posebno izdvojena kao kvalifikatorna okolnost... Ubistvo iz bezobzirne osvete postoji kada učinilac iz osvete zbog povrijeđenog dobra liši života lica koje sa povređivanjem tog dobra nije imalo nikakve veze, kao što je slučaj kod krvne osvete koja se kod nas u nekim krajevima još zadržala."²³

U krivičnom predmetu broj: 02-KU-180/72, Meduopćinskog SUP-a Zenica, konstatirano je i potvrđeno da je dana 14. februara 1972. godine, dežurnoj službi u večernjim satima, oko 19,30 h, prijavljen nestanak 11-godišnjeg dječaka Č.B. Nestanak je prijavila njegova majka Č.A. Odmah je upućena patro-

²² M. Karan: "Obaveza i teškoće interdisciplinarnog istraživanja krvne osvete na Kosovu", Zbornik VII svjetskog kongresa za kriminologiju, Beograd, 1973.

²³ S. Sokolović - B. Krajina: Komentar KZ BiH, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1981.

²¹ B. Petronijević: cit. djelo.

la milicije u potragu za djetetom. U međuvremenu, nepun sahat nakon prijave (u 20,20 h) dotrčao je u dežurnu službu građanin S.S. iz Zenice, koji je uključen u potragu, rekavši da je pronašao dijete mrtvo.

Alarmirana je kriminalistička služba i krivičnoistražni organi pa je odmah komisija za uviđaje u punom sastavu, izašla na lice mjesta da obavi uviđajne i druge istražne radnje. Munjevito se reagiralo, formiran je Štab kriminalističke službe, sačinjen je operativni plan sa više verzija, koje su uporedo brzo i sistematično rješavane. Nije se dugo čekalo, dat je prioritet verziji koja je upućivala na krvnu osvetu. Naime, obavljajući informativne razgovore na licu mjesta, došlo se do saznanja da je Č.S., otac umorenog djeteta Č.B., u ljeto 1971. godine doživio saobraćajni udes u Crnoj Gori, kojim prilikom je smrtno stradalo jedno lice. Od njega se saznalo da je uviđaj obavila komisija SUP Titograd i da je on bio protivoren jednu noć, dok drugi podaci od njega nisu dobijeni.

Slijedeći ovu verziju, čiji je tvorac Š.M., jedan od najdarovitijih kriminalističkih operativaca koje je BiH ikad imala, iste večeri upućen je na područje Crne Gore. Također, depešama od SUP Titograd tražena je saradnja i provjera nekih relevantnih podataka. Tokom noći, pred zoru, kriminalistički inspektor Š.M. stiže u SUP Titograd i odmah su mu prezentirani podaci da je dana 31. maja 1971. godine došlo do saobraćajnog udesa na putu Titograd-Kolašin, između dva teretna automobila, jedan autopreduzeća "Zenicatrans" iz Zenice, kojim je upravljao otac umorenog djeteta, Č.S. i drugi vlasništvo preduzeća "Prevoz" iz Pljevlja, kojim je upravljao A.M. Do udesa je došlo u momentu ukrštanja automobila, kada se otkočila prikolica "Zenicatransovog" vučnog vozila i pošla prema lijevoj strani u susret "Prevozovom" automobilu, te je špic prikolice udario u lijevu stranu kabine vozila iz suprotnog pravca gdje je sjedio kao putnik 19-godišnjak P.M., koji je smrtno stradao.

Kriminalistički inspektor Š.M., koji je hitno doputovao u Titograd, izvještaje je vrlo ozbiljno shvatio i prosudio, pa je smrt 19 - godišnjeg mladića doveo u usku vezu sa teškim zločinom ubistva 11- godišnjeg

dječaka Č.B. u Zenici, sa pretpostavkom da je neko iz njegove porodice ubio dječaka, kao akt osvete. Ova je činjenica veoma dobro izvagana i poklonjena joj je puna pažnja, pa je inspektor Š.M. odmah iz Titograda pohitao za Pljevlja, gdje je živio poginuli P.M., kako bi provjerio alibi njegove najbliže porodice. To je bila nevidljiva nit, koja će ga sigurno dovesti do izvorišta zločina. Samo 16 sahata nakon pronalaska leša dječaka Č.B., kriminalistički inspektor Š.M., u dalekim Pljevljima, susreće se licem u lice, sa veoma sumnjivom P.V., koju će nakon provjere alibija kritične zgrade (13. i 14. februara 1972. godine) lišiti slobode i sa mužem i pastorkom sprovesti u Zenicu. Događaj se odvijao furiozno, tačno 15. februara 1972. godine u 15h. Dakle, u rekordnom vremenu, savršenije i brže nego po scenariju bilo kojeg vesterna, sjajnom akcijom slučaj je uspješno riješen. Inspektor Š.M., darovitom kriminalističkom intuicijom, te savršenim i dalekovidnim zapažanjima, dolazi do egzaktne, objektivne istine.

U isto vrijeme, dok se krim. inspektor nalazi u Pljevljima, brojni operativci kriminalističke službe u Zenici, intenzivno i dramatično rade na rasvjetljavanju grozomnog slučaja po svim verzijama, vrlo značajnim i prioritarnim, koje su se kao takve od samog starta nametnule. Oni su došli do dragocjenih podataka da je u naselju Ravan, gdje je živio umoreni dječak Č.B., kritičnog vremena primjećena jedna žena između 45-50 godina starosti, obučena u crninu, i koja dotada nije vidana u tom kraju. Bila je upadljivog ponašanja i čudnog dijalekta u govoru, koji odudara od ove sredine. Zalazila je po kućama, navodno tražeći sobu za stanovanje svoga sina, koji pohađa školu učenika u privredi u Zenici. Kritičnog dana, 14. februara 1972. godine, s njom je primjećen i jedan muškarac, srednje visine i razvijenosti, kratke crne i prosijede kose, dobi oko 30. godina. Sem toga, operativci su, nadalje, saznali i utvrdili da je ova ista žena vidana sa starijim muškarcem prošle godine (1971) u dva navrata u Zenici i pronađena je kuća u kojoj su noćivali. Tu se saznalo još za neke pojedinosti, dosta signifikantne. Radeći sinhronizirano, ekipa operativaca dostavljala je sve prikupljene informacije u Štab, a odatle depeša-

ma prosljeđivane krim. inspektoru Š.M. koji je provjeravao alibi osumnjičene porodice P. u SUP Pljevlja. Utvrđeno je da alibi za P.R. i njegovog sina P.M. su tačni. Naime, oni su izjavili da su u vremenu od 13.02. do 15.02.1972. godine do 14 h bili na području Žabljaka i Bijelog Polja, što je provjereno putem SUP-a Žabljak i utvrđeno da su njihove izjave tačne i da su tih dana boravili na njihovom području. Međutim, alibi P.V., koja je izjavila da je bila kod muževe sestre u selu Kolovratu kod Prijepolja, pokazao se, prilikom isljeđivanja, kao netačan. Ovo je ustanovljeno izjavom pomenute osobe, koja je inspektor izjavila da joj je snaha, P.V., došla 15.02.1972. godine oko 8h izjutra. Izjavu su potkrijepile njene bližnje komšije, koje su 13. i 14.02.1972. godine uveče bili u gostima kod nje. Nakon utvrđivanja lažnog alibija za P.V. obaviješten je SUP Zenica, pa je dato uputstvo sa zahtjevom da se P.R. i njegova žena P.V. i njihov malodobni sin M. odmah sprovedu u Zenicu, odvojeno, što je i učinjeno.

Dovodjenjem P.V. u Zenicu obavljen je s njom višesatni informativni razgovor, pa je ona naposljetku priznala da je sa B.D. izvršila ovo krivično djelo. Inspektor, koji se još nalazio u Pljevljima, naloženo je da B.D. liši slobode i privede SUP-u u Zenicu, te je odmah tako i postupljeno. Prilikom lišavanja slobode B.D. izvršen mu je pretres stana, gdje je naden i novac koji mu je isplatila P.V. za ubistvo, po povratku kući. Poslije toga sproveden je u Zenicu, 16.02.1972. godine oko 21 sahata.

Odmah po dolasku u Zenicu, sa B.D. je obavljen razgovor, brzo je priznao zločin i tom prilikom otkrio da je umiješan i P.R., koji ga je ustvari, pored supruge i angažovao za izvršenje ubistva iz osvete.

Iz nepobitnog činjeničnog materijala, utvrđeno je da su grozomorno djelo umorstva nad djetetom Č.B. počinili: (Slika 2a, b)

1. P.V., rod. 10.02.1924. godine u selu K., općina Pljevlja, po zanimanju domaćica, nastanjena u Pljevljima.
2. B.D, rođen 14.10.1941. godine u Pavinom polju, općina Bijelo Polje, po zanimanju radnik, zaposlen u GP "Pljevlja", stalno nastanjen u Pljevljima, oženjen, bez djece, sa 4 razreda

OŠ, više puta kažnjavan za krivična djela iz čl. 250, 249. i 258. KZ.

Slika 2a, b: Monstruozne ubice dječaka Č.B.: a) P.V. i b) B.D.

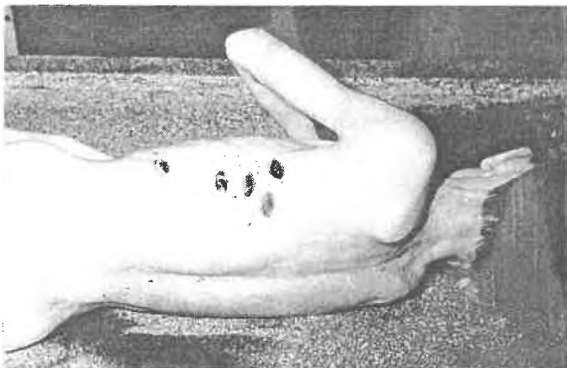
3. P.R., rođen 10.07.1928. godine u selu K, općina Bijelo Polje, po zanimanju vozač "D" kategorije, zaposlen u "Prevozu" - Pljevlja, nastanjen u Pljevljima.

U prekrivičnom postupku, posebno iscrpnim saslušanjima osumnjičenih i njihovim priznanjem, došlo se do niza činjenica, koje dosljedno i autentično objašnjavaju mozaik izvršenog zločina.

Nakon saobraćajnog udesa 31. maja 1971. godine na putu Titograd-Kolašin i pogibije 19-godišnjeg sina P.R. i pastorka P.V. bili su čitavo vrijeme potišteni i ožalošćeni. U dva navrata 1971. godine su dolazili u Zenicu da pronadu Č.S. u namjeri da ga ubiju kao akt osvete, ali u tome nisu uspjeli. Dana 11.02.1972. godine pozvali su B.D. i sa njim postigli sporazum da on 12.02.1972. godine pade sa P.V. u Zenicu i liše života dječaka Č.B. Za protuuslugu su obećali 5.000 dinara, na što je on pristao i odmah su, istog dana, oko 12 h pošli od kuće i autobusom "Laste" iz Titovog Užica doputovali do Priboja, gdje je P.V. u jednoj prodavnici kupila kuhinjski nož, sjeli u voz i stigli u Zenicu 12.02.'72. oko 23 h. Ostatak noći su proveli u čekaonici željezničke stanice. Dana 13.02.1972. godine upoznali su se sa terenom gdje će izvršiti zločin, zatim sa kućom Č.S. i njegovim sinom B., te školom koju pohada, kao i drugim neophodnim saznanjima. Noćili su (13/14.02.1972.) u ul. I. Cankara kod J.A., odakle su otišli u 7 sati izjutra sa ponovnim upoznavanjem terena. Zločinka P.V. je otišla kući Č.S. i sa njegovom ženom A. sjedila izvjesno vrijeme, tražeći

i od nje da joj primi sina na stanovanje kao daka, predstavivši se da je iz Travnika. Ona je tačno saznala da poginuli B. ide u školu od 15-17.50 h., pa je oko 17,30 h sa B. D. došla pred školu "Sestara Diritih" i kada su djeca izlazila iz škole pokazala mu ubijenog Č.B., a zatim pošla pred njima ka mjestu zločina, udaljenom od škole 250 m. B.D. je vodio dječaka za ruku, koji je bez pogovora i slobodno išao, jer se ranije, a i kritičnog dana upoznao sa P.V. i bio ubijeden da mu se ništa od njih dvoje neće dogoditi.

Stigavši na lice mjesta, zločinka P.V. zašla je za žbun i zovnula dječaka: "Bruno, sine pridi, spremila sam nešto da poneseš majci!". Dječak B. je prišao, a za njim B.D. Tog momenta je P. V. uhvatila dječaka za desnu ruku, a B. D. za lijevu svojom lijevom rukom, a desnom izvadio nož zarivši mu ga dva puta u predjelu stomaka i grudnog koša sa lijeve strane. Od ova dva uboda dječak B. je pao, uz strahovito prodoran krik, a dželat ga je ubo još četiri puta. (Slika 3).

Slika 3. Ubodne rane ubijenog Č.B.

Poslije izvršenog zločina su pobjegli sa lica mjesta, istim putem odakle su došli, te dalje prema željezničkoj stanici. Ubica B.D. je predao nož zločinki V., ona ga stavila u ceher, a potom i crnu maramu s glave, pa je sve bacila u rijeku Bosnu, u neposrednoj blizini željezničke stanice. Po nekom nepisanom, a ustaljenom običaju, poslije zločina, odbacuju se neke stvari od sebe. Oko 19 h sjeli su u voz i otišli prema Priboju, a odatle autobusom prema Pljevljima.

Dana 22.02.1972. godine izvršena je rekonstrukcija događaja od strane istražnog sudije Okružnog suda u Sarajevu, zamjenika javnog tužioca i drugih stručnih li-

ca, uz prisustvo osumnjičenih P.V. i B.D. kojom prilikom su u potpunosti potvrđeni svi navedeni elementi o načinu i mjestu izvršenja umorstva. (Slika 4).

Slučaj ubistva potpuno nevinog dječaka Č.B., iz krvne osvete, po dimenzijama i stravičnosti, najteži zločin u novoj Jugoslaviji, šokiralo je našu i evropsku (svjetsku) javnost. Monstruoznim egzekutorima izrečena je najteža kazna koju zakon poznaje. Nije bilo milosti na sve tri nivoa (prvostepenom, drugostepenom i trećestepenom sudu), niti je Predsjednik Savezne države (Josip Broz Tito) želio takvim spodobama pružiti ni najmanju šansu.

Slika 4. Rekonstrukcija na mjestu izvršenja ubistva

Sindrom tučenog djeteta

Permanentno nasilje u djetinjstvu ima dalekosežne reperkusije na skladan razvoj ličnosti. Sistematska i izrazito fizička okrutnost prema svojoj djeci, bilo jednog ili oba roditelja, veoma je pogodno tlo za razvoj psihičkih poremećaja žrtve. Traume u ranom djetinjstvu onemogućavaju skladno, harmonično i svestrano prilagodavanje u kasnijem životu, one stvaraju neadaptibilne ličnosti. Inače, patološka sredina, u djetinjstvu posebno, određuje kasniji profil destruktivne ličnosti. Dva su poremećaja najčešća, a stoje u dijametralno suprotnim polovima - sadizam i mazohizam, koji se neobično snažno privlače. Porodični milje prožet je terorom, uz odsustvo roditeljske ljubavi i brige. Poslije mučnog perioda, djeteta u svom razvoju, postaje povučeno u sebe, ono je plašljivo, prema svakom nepovjerenljivo. U njemu se akumulira agresija, a iskaliće je, čim mu se ukaže prilika, na sla-

bijem od sebe. U njeg je anestezirana tjelesna bol, kako kod sebe, tako i drugog. Dok su mali, u njima se javlja prkos, bijes i mržnja prema okrutnom tlačitelju.²⁴ Pojavljuje mu se želja za osvetom, ali je svjestan da je to nemoguće ostvariti, pa je potiskuje. Želja za osvetom je vremenom sve veća i izrazitija, pa mu postaje karakterna crta vodilja. U izgradnji sindroma tučenog djeteta, osoba uspijeva adaptibilnošću i izgradnjom mehanizma identifikacije da se poistovjeti sa agresorom, odnosno mučiteljem. Dakle, vrlo je interesantna i apsurdna patološka vezanost, upravo za one koji ih zlostavljaju. Oni se privlače i vežu magnetskim silama za one prema kojima bi po svim pravilima morali imati najveću odbojnost. Oni to čine uz žrtvovanje i najuzvišenijih vrijednosti. Teško objašnjiv i paradoksalan fenomen.*

U zlostavljajućoj porodičnoj sredini "primjena roditeljske snage je proizvoljna, kapriciozna i apsolutna". Zlostavljeni se predaju sudbini, bez mogućnosti da spriječe nasilje.²⁵

Zlostavljanja su nekad haotična, bizarna, bez povoda, a u drugim prilikama, u većini slučajeva, sistematična. Tučena djeca se s vremenom uspijevaju adaptirati na morbidnu klimu. U njim se izgrađuju automatizmi u robovskoj poslušnosti i dodvoravanju.

Dijete je dobrim dijelom izolirano, usamljeno, udaljeno od šire socijalne zajednice, vremenom postaje samotnjak. Ono stiče kompleks napuštenosti, prepuštenosti vlastitoj sudbini, što mu veoma teško pada. Živi za onaj dan kada će postati odrasla osoba, što će mu donijeti spas iz paklene sredine i put u ne-

²⁴ Adamović, V.: *Od vlasti do paranoje*, Nolit, 1987.

*Ovaj je fenomen prvi uočio i na njeg upozorio ugledni psihoanalitičar Bruno Betlhajm. Kraće vrijeme je i sam proveo u nacističkom konclogoru i lucidno je zapazio neshvatljivu pojavu, da logoraši imitiraju svoje mučitelje sve dok se s njima ne poistovjete. Bespogovorno prihvataju sve njihove vrijednosti. Pod dugom psihoemocionalnom stegom i napetošću postepeno se pervertiraju u apsurdnu idealizaciju okrutnog gospodara i mučitelja.

²⁵ Judit Lewis Herman: *Trauma i oporavak*, "Svjetlost", Sarajevo, 1997.

ograničenu slobodu. Međutim, i kad odraste, postaje neadaptibilno biće.²⁶

Nakon završenog razvoja djeteta i formiranja odrasle osobe, dolaze do izražaja njegove karakterne crte: grubost, surovost, odsustvo i najmanje sentimentalnosti. Grubost je vodilja i matrica njegova ponašanja. To je osobena crta u stilu komuniciranja sa okolinom.²⁷

Osobe koje nose sindrom tučenog djeteta, kasnije u životu, kao odrasli, ispoljavaju dva vrlo upečatljiva karakterna poremećaja: postaju još teži i okrutniji sadisti nego što su njihovi mučitelji, ili će njihov razvoj da skrene u mazohističkom pravcu. Ali i jedna i druga crta, bez obzira na suprotnost polarizacije, neobično se međusobno privlače. Nisu rijetki i brakovi u sadomazohističkoj konstelaciji.

Ličnosti koje nose pečat sindroma tučenog djeteta, vrlo su nesretna bića, često sa ispoljenim antisocijalnim i kriminogenim ponašanjem, posebno izraženom u "krvnim deliktima", a, također, i u seksualnim deliktima.

Mistični motiv ubistva

Parapsihološki fenomeni: čarobnjaštvo, magija, okultne pojave ili mistika, predmet su preokupacija i čovjekovih špekulacija kroz cijelu ljudsku povijest. O tome postoje pisani izvori jer su pogodne literarne inspiracije. Međutim, ovi fenomeni izmiču bilo kojoj naučnoj provjeri i razumnoj valorizaciji.

Magija se spominje i u Homerovoj Odiseji, tako da je Kirka uživala glas najveće čarobnice svih vremena; i danas je simbol zavodnice. Stari zavjet je jasno priznavao realnost čarobnjačkih efekata, dok je islam strogo sankcionirao vjerovanje u sshire (magiju) a one (aktere) koji su u to vjerovali ili se time bavili, nemilosrdno ekskomunicirao.

²⁶ "Trauma neizbježno donosi gubitak. Čak i oni koji su dovoljno sretni da ostanu tjelesno neozlijeđeni, ipak gube unutrašnje strukture selfa bezbjedno vezane za druge osobe... Oni koji gube važne osobe u životu, suočavaju se sa novom prazninom u njihovim odnosima sa prijateljima, porodicom ili zajednicom..." (Judit Lewis Herman: cit. djelo).

²⁷ Adamović, V.: cit. djelo!

Teme čarobnjaštva dotiču mnogi rimski pjesnici: Ovidije, Vergilije, Horacije, Ciceron i drugi, što govori o vjerovanju i raširenosti ove pojave u toj epohi. Noseći korjene iz daleke prošlosti, magija se održala do danas. Osobito je prisutna u literaturi. I danas se često u književnosti govori o neobičnim ljudskim sposobnostima, spiritualističkim seansama, koje su poznate od pamtivijeka. S obzirom na činjenicu u koju svrhu se primjenjuje psihička magija, razlikuje se bijela i crna magija. Vrlo su tražene i poznate bijelomagijske opservacije u tzv. psihičkim liječenjima (uklanjanje karakternih defekata, psihičkih poremećaja, pospješivanje psihičkog razvića i sl.). Klasične crnomagijske operacije usmjerene su ka cilju nanošenja zla nekoj osobi, zatim postizanjem naklonosti osobe drugog pola, magijskim sredstvima izazivanje straha i mržnje, itd.²⁸ (Cvitković I.; 1996)

Spravljanje zapisa, talismana i hamajlija su ritualni čini, obavijeni metafizičkim i transcendentnim velom, a rasprostranjena su pojava kod svih naroda, vode porijeklo od postanka čovječanstva.²⁹

Okultne pojave bile su preokupacija i predmet naučnih opservacija. Profesor *V.N. Puškin*, izvodio je eksperimente sa darovitim ljudima, koji su posjedovali ova neobična svojstva.³⁰

Jasno je ukazao da je ovaj vid psihokineze povezan sa svojstvima zračenja koja prolaze kroz kožu, a taj energetski sistem lokaliziran je u moždanom stablu. Iako je psihoanaliza otkrivena prije jednog vijeka, malo se odmaklo u objašnjenju i još je daleko od stvarnog i potpunijeg upoznavanja nesvjesnog života. "I upravo na tim lelujavim i još uvijek maglovito sagledanim granicama na kojima se dodiruju čulno sa vančulnim, poznato sa nepoznatim, kauza-

lno sa akauzalnim, determinističko sa indeterminističkim, pa i fizičko sa antifizičkim, eksperimentalna izučavanja parapsihologije..., intimno se i blisko dodiruju sa psihoanalizom", budući im je isti cilj i predmet proučavanja - nesvjesno područje psihe i njeni dinamski fenomeni. Stoga bi parapsihološki fenomeni, poznati kao paragnozija, telepatija, prekognicija itd., "moralni biti podvrgnuti strogim eksperimentalnim uslovima laboratorijske provjere i ponavljanja, i to u psihoanalitičkom eksperimentu i psihoanalitičkoj praksi...", budući da su oba pravca vrlo srodna, jer potječu iz nesvjesnog dijela čovjekove psihe.³¹

Nakon agresivnih i osvajačkih pohoda i dolaska u naše krajeve, u XV i XVI stoljeću, Turci su donijeli sem religije i kulturnih tekovina islamskog društva i sve druge elemente koji njemu pripadaju. Među njima su zapisi i hamajlije, koji su ovdje našli pogodno tlo, budući su i paterani bili skloni magijskom vjerovanju. Ova se pojava dosta raširila. Talismani i hamajlije vode porijeklo iz pradavnih (paganških) vremena, a sačuvali su se do danas. Ovaj običaj islam tretira veoma štetnim i strogo ga zabranjuje.

Po učenju stare židovske *Kabale*, sa božijim imenom i imenom njegovih anđela, imaju čarobno djejestvo. Također i kršćanski znakovi, blagosiljani od svećenika, dobijaju tajanstvenu snagu i magično djelovanje na vjernika. Tako se vjeruje da "škapulari" snabdjeveni znakovima križa ili slikama svetaca, djeluju protiv bolesti i obezbjeđuju spasenja od nesreća.

Za islamski (muslimanski) svijet hamajlije imaju izuzetnu moć, pa se u zapise upisuju kur'anske riječi, ili neki crtež. Sve su to obilježja idolopoklonstva. Zapisi imaju višestruku namjenu, bilo u svrhu liječenja bolesti (tjelesnih) ili psihičkog rastrojstva, otklanjanjem straha, ali i u svrhu uzrokovanja nesreća. Naročito je mnogo traženi "lijek" u nesretnim ljubavima, ali i za izazivanje ljubavne zaludenosti, ovisnosti i sl. Evo takvog morbidnog primjera iz kriminalističke prakse, u kojem su zapisi

²⁸ Bayer, V.: Ugovor s davlom, Zora, Zagreb, 1968.

²⁹ Bosnić, A.: Zapisi i hamajlije, Arka press, Sarajevo, 1997.

³⁰ Jedan od takvih ljudi sa psihokinetičkim sposobnostima bio je B. Jermolajev. Pomoću ruku (vjerojatno sa bioenergetičkim sposobnostima) postavljao je dijagnoze oboljelima, pa je čak imao uspjeha i u liječenju. Sem toga, posjedovao je i moć da pomoću misli uspijeva da djeluje na predmete (npr. da održi cigaretu u zraku, kutiju šibica i knjigu).

³¹ Jerotić, V: Psihoanaliza i parapsihologija, u knjizi: Psihoanaliza i kultura, Bigz, 1980.

prouzročili i ubilački akt, kao kaskijanski zloćudni usud.

Kriv.predmet K. 118/76 Okružnog suda u Banja Luci. Kao što proizilazi iz spisa, jasno potvrđuje činjenicu da zapisi sa svojom demonskom moći, kao konstitutivna crta u vjerovanju, kod okrivljenog K.A. stvorilo je motiv za zločin ubistva hodže B.A. iz sela B., općina Ključ. Navodno se kod opt. K.A. formiralo duboko uvjerenje da mu je hodža u više navrata, sa naručenim i napisanim zapisima, prouzrokovao razdvajanje, odnosno propast njegove bračne i vanbračne zajednice, odnosno raskidom veze sa djevojkom koju je namjeravao oženiti. Optuženi K.A. (37) ne poriče učinjeno kriv. djelo. Već duže vremena živi u Zagrebu, gdje je uz rad završio OŠ te dva razreda upravne škole. Dosta se dobro snašao u velegradskoj sredini, na poslu, u tvornici, je cijenjen, uspio je kupiti plac za kuću i uz kredit sagraditi kuću. U odbrani navodi da se prvi put oženio 1967. godine sa B.H. i da je s njom bio u braku više od 10 mjeseci. Brak mu je bio uzoran prvih devet mjeseci, a zatim je doveden u takvo stanje u kojem se nije mogao održati. Ubrzo su se rastali. Supruga je otišla u svoje selo, a on je ostao u Zagrebu. Mnogo ju je volio, pa mu je rastanak teško pao. Nije imao mira, stalno je lutao tražeći je, kako bi je bar izdaleka vidio. Jednostavno nije mogao živjeti bez nje. Razmišljajući o tome, saznaje da je za sve kriv hodža B.A., nadaleko poznat po spravljanju djelotvornih zapisa. Stoga odlučuje da se obrati hodži za pomoć. Dao je podatke za sebe i B.H. ističući da je ona gravidna i da želi da se to dijete rodi. Nakon 15 dana, zaista, B.H. je sa majkom došla u Zagreb i zamolila ga da nastavi bračni život, ali mu je rekla da je abortirala. Zbog toga je odbio pomirenje, a to ga je uvjerilo da je hodža B.A. zaista moćan da zapisima učini sve što zamisli.

Nakon razvoda počeo se zabavljati sa M.B. koja je u to vrijeme pohađala Tehtilnu školu u Zagrebu. Zavoljeli su se i čekali da ona maturira i odmah bi se uzeli. Međutim, pred maturu djevojka ga je počela izbjegavati. To ga je strašno pogodilo, patio je za njom, sanjao je, nastupile su nesаницe i nemiri. Ponovo je saznao da je ho-

dža B.A., preko nekog čovjeka dobio podatke za djevojku B.M. i za njega da je svojim zapisima izazvao razdor među njima. Pošto se već ranije uvjerio u moć zapisa, koji je sačinio hodža B.A. ponovo se obratio njemu i ovaj je obećao da će sve biti u redu. Hodžino obećanje se obistinilo i ubrzo, po njegovom povratku u Zagreb, uspostavio je dobre veze sa B.M. i sad je ona ludovala za njim. Međutim, on nije htio da pogazi svoj ponos, prekinuo je sve veze. Počeo se, potom, zabavljati sa J.R. i sa njom je zaključio vanbračnu zajednicu, odnosi su bili veoma skladni i pretpostavljalo se da će ubrzo sklopiti brak. I po treći put je hodža B.A. dobio podatke za njegovu suprugu preko O.R. Zbog zapisa se K.A. rastao i treći put. Razveo se i sa J.R. Ali nakon 10 dana ona se vratila sa majkom i molile su da se pomire. Na to on nije mogao pristati, jer je po svemu sudeći bio pod dejstvom zapisa. U novembru 1975. godine posjetio je hodžu i zamolio ga da mu više ne pravi zapise, na što mu je hodža rekao da ga tuži.

U presudi se navodi da je opt. K.A. noću 27. decembra '75. oko 21 h na seoskom putu u selu B. dočekaio hodžu B.A. koga je više puta udario kolcem po glavi, u predjelima grudnog koša i desne slabine, nanijevši mu smrtonosne povrede. Oglašen je krivim i osuđen na 13 godina strogog zatvora.

Vještaci forenzične psihijatrije iz Zagreba, nakon obavljenog posmatranja utvrdili su da optuženi K.A. nema znakove duševne bolesti ili zaostalog duševnog razvoja. Prema nalazu, optuženi je in tempore criminis bio u mogućnosti da shvati značaj djela i da upravlja svojim postupcima. Njegovo ranije ponašanje ne može se okarakterisati psihopatskim. Sumnja u hodžu da je jedini razlog njegova sukoba sa ženama i djevojkama mogla je pri susretu dovesti do jake afektivne tenzije. Ideja optuženog da ga hodža proganja je bizarnog karaktera, ali odgovara shvatanju sredine u kojoj je optuženi odrastao.

U konkretnom slučaju, kod opt. K.A. stvorena je halucinantna svijest. Iz takvog konstitutivnog stanja svijesti rezultirao je fanatičan i iracionalan postupak optuženog. Ovakav postupak je na teorijskom planu potpuni anahronizam.

Niti ubici, još ponajmanje žrtvi, "Ni hodžin im zapis više pomoć neće", da se poslužimo elegičnim stihom sjajnog Alekse Šantića, ali u ovom kriminogenom slučaju sa pejorativnim i ciničnim značenjem i porukom.

L I T E R A T U R A

1. Aćimović M.: *Psihoanalitičko objašnjenje kriminaliteta*, JRKK, X, 4, 1972.
2. Aćimović M.: *Hromozomi i kriminalitet*, JRKK, X, 1, 1972.
3. Adamović V.: *Od vlasti do paranoje*, Nolit, 1987.
4. Adler A.: *Individualna psihologija*, "Prosveta", 1979.
5. Atajić R.: *Sociologija*, Pedagoška akademija Bihać, 1996.
6. Bayer V.: *Ugovor s djavlom*, "Zora", Zagreb, 1968.
7. Bosnić A.: *Zapisi i hamajlije*, Arka press, Sarajevo, 1998.
8. Cvitković I.: *Sociologija religije*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta RBiH, 1996.
9. Cvitković I.: *Društvena misao u svetim spisima*, Vlastita naklada, Mostar-Sarajevo, 1997.
10. Frojd S.: *Psihoanaliza i telepatija*, Grafos, Beograd, 1987.
11. Fromm E.: *Anatomija ljudske destruktivnosti (I-II)*, Naprijed, Zagreb, 1972.
12. Golosovker J.: *Dostojevski i Kant*, Grafos, Beograd, 1983.
13. Hajdeger M.: *Šta je metafizika?* Panorama savremenih ideja, Pikon, 1960.
14. Halilović E.: *Um i egzistencija*, "Grafičar", Tuzla, 1998.
15. Hamvaš B.: *Hiperionski eseji*, Matica srpska, Novi Sad, 1993.
16. Hamvaš B.: *Scientia sacra*, Ceres, Zagreb, 1995.
17. Herman J.L.: *Trauma i oporavak*, "Svjetlost", Sarajevo, 1997.
18. Hornaj K.: *Naši unutrašnji konflikti*, Grafički zavod Titograd, 1966.
19. Hornaj K.: *Neuroze i razvoj ličnosti*, Grafički zavod Titograd, 1976.
20. Isaković A.: *Antologija zla*, "Ljiljan", Sarajevo, 1994.
21. Jerotić V.: *Mistička stanja*, Dečije novine, 1992.
22. Jerotić V.: *Psihoanaliza i parapsihologija*, u: Psihoanaliza i kultura, BIGZ, 1980.
23. Jerotić V.: *Ličnost – njen razvoj i posledice*, JRKK, XII, 3, 1974.
24. Jung K.G.: *O psihologiji nesvesnog*, Matica srpska, Novi Sad, 1984.
25. Jung K.G.: *Psihološki tipovi*, Matica srpska, 1984.
26. Kapamadžija B.: *Ubistvo (psihopatologija i sudska psihijatrija)*, Matica srpska, 1981.
27. Karan M.: *Obaveza i teškoće interdisciplinarnog istraživanja krvne osvete na Kosovu*, Zbornik VII Svjetskog kongresa za kriminologiju, Beograd, 1979.
28. Kron L.: *Kajinov greh*, Psihološka tipologija ubica, disertacija Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1993.
29. Lagache D.: *Psihoanaliza*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
30. Laing R.D.: *Podijeljeno ja*, Nolit, Beograd, 1977.
31. Nastović I.: *Ego psihologija psihopatije*, Dečije novine, 1985.
32. Nastović I.: *Psihopatologija Ega*, Dečije novine, 1990.
33. Nastović I.: *Dubinsko-psihološki praktikum*, Dečije novine, 1989.
34. Nietzsche F.: *Tako je govorio Zaratustra*, O blijedom zločincu, Mladost, 1976.
35. Puškin V.N.: *Parapsihologija i eksperimentalna psihologija*, Nolit 1980.
36. Rašković J.: *Narcizam*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1988.
37. Rot N.: *Psihologija ličnosti*, Naučna knjiga, 1966.

38. Rot N.: *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike, Beograd, 1987.
39. Ryzl M.: *Parapsihologija*, Prosvjeta, Zagreb, 1975.
40. Sartr J.P.: *Biće i ništavilo*, I-II, Nolit, 1983.
41. Singer M.: *Kriminologija*, Globus, 1994.
42. Szentmartoni M.: *Odakle zlo u čovjeku ? Obnovljeni život*, Teološko-filozofski institut Družbe Isusove, XL, 1, 1985.
43. Šarden P.T.: *Fenomen čovjeka*, BIGZ, 1979.
44. Schelling F.V.J.: *Sistem transcendentnog idealizma*, Naprijed, 1967.
45. Šeparović Z.: *Kriminologija i socijalna patologija*, Pravni fakultet Zagreb, 1981.
46. Šeparović Z.: *Granice rizika*, Pravni fakultet, Zagreb, 1984.
47. Šeparović Z.: *Viktimologija*, Informator, Zagreb, 1998.
48. Unamuno De M.: *O tragičnom osjećanju života*, Biblioteka umjetnosti, Beograd, 1991.
49. Vlajki E.: *Patologija uma*, Centar društvenih aktivnosti RK SSOBiH, Sarajevo, 1988.
50. Zurl M.: *Na smrt osudeni*, "August Cesarec", 1976(predgovor Šeparović Z).